

Létezik elfogulatlan kihallgatás?

**A morális felháborodás hatása a perceptuális perspektíva-
felvételre**

Jelige: Percepció

Pályamunka lezárásának időpontja: *2016. október*

2017.

Tartalomjegyzék

1. Bevezető.....	4
2. Elméleti összefoglaló	7
2.1. <i>Az elfogultság-megerősítés jelensége a bűnügyi felderítésben</i>	7
2.2. <i>A bírói, illetve a rendőri területen megjelenő elfogultság-megerősítés</i>	9
2.3. <i>A „tudás átka” és az elfogultság-megerősítés.....</i>	11
2.4. <i>A perspektíva-felvétel és a tudatelmélet összefüggése.....</i>	12
2.5. <i>Az egocentrikus perspektíva-felvétel empirikus kutatása.....</i>	13
2.6. <i>A perspektíva-felvétellel foglalkozó rendvédelmi kutatások.....</i>	17
3. Hipotézisek.....	21
4. Módszerek.....	22
4.1. <i>Személyek</i>	22
4.2. <i>Eljárás</i>	22
4.2.1. <u>Eszközök</u>	22
A) Ingeranyag.....	22
a) A teszt-szakasz ingeranyaga.....	22
b) A habituáció során bemutatott ingeranyag.....	23
4.2.2. <u>A kísérlet menete</u>	24
A) Habituációs szakasz	24
B) Teszt szakasz.....	25
4.2.3. <u>Adatelemzés</u>	27
A) A habituáció fázisának adatfeldolgozása	27
a) Az „üzenet előtti ingeranyag” habituációs adatainak feldolgozása	27
b) Az „üzenet utáni ingeranyag” habituációs adatainak feldolgozása	27
B) Kizárási szabály	28
C) A teszt-szakasz adatfeldolgozása	28
D) Az adatelemzés további módszerei	30
5. Eredmények.....	31
5.1. <i>Leíró statisztikai eredmények.....</i>	31
5.2. <i>A kísérleti csoportok és alcsoportok összehasonlítása.....</i>	31

5.2.1.	<u>A kísérleti csoportok és alcsoportok</u> <u>perceptuális perspektíva-felvételi változójának összehasonlítása</u>	32
A)	A LOP és PED csoportok perspektíva-felvételi változójának összehasonlítása	32
B)	Az alcsoportok perspektíva-felvételi változójának összehasonlítása	33
5.2.2.	<u>A kísérleti csoportok és alcsoportok</u> <u>érzelmi intenzitás-változóinak összehasonlítása</u>	33
A)	A kísérleti csoportok érzelmi intenzitás-változóinak összehasonlítása	33
B)	A LOP-M és a PED-M alcsoportok érzelmi intenzitás-változóinak összehasonlítása	34
C)	A PED-A és PED-M alcsoportok érzelmi intenzitás-változóinak összehasonlítása	34
5.2.3.	<u>A kísérleti csoportok és alcsoportok</u> <u>kritikus ingerre adott GBR adatainak összehasonlítása</u>	35
A)	A kísérleti csoportok GBR adatainak összehasonlítása	35
B)	A kísérleti alcsoportok GBR adatainak összehasonlítása	35
5.3.	<i>A változók közötti kapcsolatok (korrelációk)</i>	35
5.3.1.	<u>A perspektíva-felvétel („hallhatósági” értékek) és</u> <u>az egyes érzelmi minőségek intenzitásértékei közötti együtt járás</u> <u>a LOP, valamint a PED csoportban</u>	35
5.3.2.	<u>A perspektíva-felvétel („hallhatósági” értékek) és</u> <u>az egyes érzelmi minőségek intenzitásértékei közötti együtt járás</u> <u>az alcsoportokon belül</u>	36
5.4.	<i>A perspektíva-felvétel és a kritikus ingerre adott GBR korrelációi</i>	37
5.4.1.	<u>A korrelatív kapcsolatok a LOP valamint a PED csoportban</u>	37
5.4.2.	<u>A korrelatív kapcsolatok az alcsoportokon belül</u>	37
5.5.	<i>Az egyes érzelmek intenzitásértékei és a kritikus ingerre adott GBR korrelációi</i>	38
5.5.1.	<u>A korrelatív kapcsolatok a LOP valamint a PED csoportban</u>	38
5.5.2.	<u>A korrelatív kapcsolatok az alcsoportokon belül</u>	38
6.	Megvitatás	39
7.	Irodalomjegyzék	44
8.	Mellékletek	49

1. Bevezető

Számos módszer, technika, taktika létezik, amelyek mind a tettesek személyazonosságának megállapítását, felkutatását, elfogását és végül bíróság elé állítását hivatottak elősegíteni. A nyomozói munka nagyon sok egymással összehangolt tevékenységből áll és mindegyiknek megvan a maga célja, oka. Ezen legfőbb cél az első mondatban említetteket összefoglalva a bűnelkövetők elfogása és az igazságszolgáltatás elé helyezése. Talán mondhatjuk, hogy a nyomozási folyamat egyik kulcseleme a szem- vagy fültanúk kihallgatása, illetve, ha sikerült fényt deríteni az elkövető kilétére és hollétére, a gyanúsított kihallgatása. Régebben a gyanúsított vallomását a bizonyítékok „királynőjének” is nevezték.

Úgy gondolom, hogy mind a mai napig fontos szerepet kapnak az egyes kihallgatási jegyzőkönyvekben leírtak a nyomozásban. A kihallgatások végzésekor a kihallgatónak mindamellett, hogy egyszerre több helyre is figyelni kell, fent kell tartsa a kihallgatás fonalát, fokozatosan felderítve minden részletet az objektivitást szem előtt tartva. Azonban a nyomozók, kihallgatók emberek is egyben, és a hallottak, tapasztaltak egy-egy kihallgatás során hatással vannak rájuk is. A kérdés, hogy mennyire tudják ezeket félretenni és fűken tartani az érzelmeiket.

Nagyon fontos, hogy mennyire tudja felvenni a kihallgatott személy perspektíváját a nyomozó, azaz mennyire tud ennek a személynek a helyzetébe belehelyezkedni. Ugyanis a kihallgató tudja, hogy ő maga mit észlelt/tud a valóságból és nem egyszer tudja azt is, amit a kihallgatott tud és észlelt. Döntő jelentőségű kérdés, hogy ha a nyomozó valóságról alkotott tudása valósághű (helyes), ám tudhatja, hogy az ügy érintettjei nem rendelkezhetnek ilyen információval (tévesen vélekednek vagy nem informáltak), akkor a nyomozó annak megállapítása érdekében, hogy valójában mit tudhat/észlelhetett a gyanúsított vagy a tanú, vajon képes-e a másik személy perspektíváját felvenni vagy – tévesen – a saját perspektívájára hagyatkozik-e. Ez utóbbi fejlemény a perspektíva-felvétel torzulását és ezen keresztül a másik személy nem valósághű vélekedésének a figyelmen kívül hagyását eredményezi. Mindez pedig a vallomások tartalmának téves értelmezéséhez vezethet, az előadottak tévesként vagy megtévesztésként való megcímkezését valószínűsíti. Ennek következtében már nem meglepő, ha a nyomozó a tanút hazugnak, egy ártatlan gyanúsítottat bűnösnek tart. Megalapozottan állíthatjuk, hogy ennek felbecsülhetetlen jelentősége van, hiszen sok múlik azon, hogy a valódi tettes ül vele szemben vagy egy ártatlan ember.

Ezt támasztja alá Hampikian, West és Akselrod 2011-es műve¹ is. 'The genetics of innocence' című munkájukban ismertetik azt a felfedezésüket, hogy számos ügy nyomozása során a kihallgatók, nyomozók a vallomások nagy részét rosszul értelmezték, ami sajnálatos módon ahhoz vezetett, hogy ártatlan személyeket is elítéltek. A jelenségnek megannyi magyarázata van, azonban a fent említett torzítás egyik oka a perspektíva-felvételt érintő elfogultság lehet. Természetes jelenségről van itt szó, hiszen a kihallgató, amikor egy tanúval vagy gyanúsítottal találkozik – és tudja például az elkövetés módját, az elkövetésre vonatkozó egyéb ismérveket – , ez érzéseket generál benne. Ha egy pillanatra a kihallgató helyébe képzeljük magunkat és épp egy sorozatgyilkost vagy például gyermekbántalmazót kell kihallgatni, már az előzetes tudásunk valamilyen reakciót vált ki, majd ezután kell felvenni a személy vallomását. Megeshet, hogy a kihallgatás folyamán a viselkedése, modora vagy csupán a tény, hogy mi követett el, morális felháborodást válthat ki. Ezt a dühöt esetlegesen megfékezni és „félretenni”, hogy elfogulatlanok maradhassunk, nagyon nehéz, és csakis egy tudatos önkontroll eredménye lehet.

Kérdés, vajon e felháborodás torzíthatja-e a perspektíva-felvételt, és ezen keresztül gyakorol-e jelentős befolyást az ítélőképességre, végső soron a döntéshozatalra? Így, ha nem tudjuk helyesen felvenni a velünk szemben ülő személy perspektíváját, elfogultak lehetünk és ennek rosszabb kimenetele lehet, hogy ártatlanok kerülnek a bíróság elé.

Az előbbieken a perspektíva-felvételt kizárólag a kihallgatások kapcsán említettük. Azonban tisztán kell azt látnunk, hogy a kihallgatási szituációk során döntően a fogalmi perspektíva-felvétel jelenségével állunk szemben. Ennek az a magyarázata, hogy a tanú vagy a gyanúsított a kihallgatás során nem az észlelésével egyidejűleg ad számot tapasztalatairól, tudásáról, hiszen ők mind egy már megtörtént eseményről, történésről szóló beszámolót tárnak a nyomozó elé – vagyis fogalmi szinten történik a perspektíva-felvétel. A perceptuális perspektíva-felvétel azonban a nyomozati munka egyéb nyomozati cselekményei kapcsán, így elsődlegesen a felismerésre bemutatásban, továbbá a bizonyítási kísérlet folyamatában érthető tetten.

Egy olyan bizonyítási kísérlet modellhelyzetét állítottuk fel, amelyben a rendőr nyomozók, kihallgatók perceptuális perspektíva-felvételét vizsgáltuk. Az esetleges nyomozói elfogultságot az ehhez hasonló szimulált helyzetekben nagyon jól meg lehet ragadni.

¹ HAMPIKIAN, G. – WEST E. – AKSELROD. O.: *The genetics of innocence: analysis of 194 U.S. DNA exonerations*. Annual Review of Genomics and Human Genetics. 12, 97-120. o. (2011)

Kézenfekvőnek tűnik az az összefüggés, hogy amennyiben a perceptuális perspektíva-felvétel egocentrikussá válik – a vélekedés-tulajdonítás elfogult lesz –, tehát már a legelemibb elméleti-funkció torzul, akkor okkal feltételezhetjük, hogy az ennél sokkal komplexebb tudatelméleti folyamatok terén is megjelenik valamely diszfunkció. Amely diszfunkciók magukba foglalhatják a kihallgatási szituációk során dominánsan jelenlévő egocentrikus fogalmi perceptuális perspektíva-felvétel lehetőségét is.

Jelen dolgozatnak célja tehát összefoglalni egy kétéves kutatás egyik ágának eredményeit, megfigyeléseit, ami bár pszichológiai témakörben mozog, mégis szorosan kapcsolódik a rendőri, nyomozói munkához. A kutatásban azt vizsgáltuk, hogy a különböző morális súllyal bíró bűncselekmények által kiváltott *érzelmek milyen hatást gyakorolnak arra, hogy a kutatásban résztvevő nyomozók, profi, gyakorlott kihallgatók mennyire pontosan képesek felvenni az adott cselekmény elkövetésével megvádolt személy észlelési perspektíváját.*

2. Elméleti összefoglaló

2.1. Az elfogultság-megerősítés jelensége a bűnügyi felderítésben

Ha a nyomozásra gondolunk, egy olyan tevékenység-sorozat jut eszünkbe, amely három állandó folyamatból áll. Sokszor a csekély információból kell kideríteni, hogy mi történt valójában, ki követte el. Mindehhez egy információ-visszaszerzési folyamat szükséges, amely a nyomozati munka nagy részét alkotja. A nyomozó minden forrást felkutatva igyekszik összegyűjteni a lehető legtöbb információt, adatot, amely előbbre viszi az ügy megoldásában. Ennek egyik talán legjobb formája, amely a legtöbb segítséget nyújthatja, ha az ott tartózkodó tanúkat hallgatja ki, akik releváns információval rendelkezhetnek.

A begyűjtött adatok alapján a nyomozó egy képet kap az elkövetésről és sok (szerencsés) esetben magáról az elkövetőről is. Ezen adatok alapján az elkövető valószínű tulajdonságai, jellemzői előre megállapíthatók. Mondhatni a nyomozó profilt alkot, amely hasznos útmutatóként szolgál az elkövető felderítésében, feltalálásában.

A harmadik folyamat, ami meghatározza a nyomozást, a folyamatos döntéshozatali helyzet. Minden újabb adatra, szituációra, feladatra azonnal kell reagálni és meghozni a helyes döntéseket, következő lépéseket.

Egy másik megközelítésből szemlélve, a nyomozás hipotézisek, verziók teszteléséből áll. Wagenaar, van Koppen és Crombag (1993) ² szerint a nyomozó a már meglévő információk alapján egy történet formájában reprezentációt konstruál. Tehát keretbe foglalja, hogy feltehetően mi történhetett. Ezt a képződményt, konstruktumot előzetes hipotézisnek nevezhetjük, amely irányított célok által vezérli a kognitív folyamatokat. Az irányított célok jellemzője a vágyakozás arra a konklúzióra jutni, hogy a nyomozó vélekedése, perspektívája a lehetséges opciók „felett álljon”. Az előzetes hipotézisek a motivált kogníció folyamataiban nyilvánulnak meg, amelynek négy mechanizmusát ismerjük.

Mindennek az alapját az irányított célok adják, tehát a vágyott következtetés elérése érdekében a nyomozó két dolgot tesz: egyrészt „profilozást” végez, másrészt pedig szelektál az információk között. A két „tevés” maga az ún. elfogultság-megerősítés (confirmation bias), amely azt jelenti, hogy a kihallgató igyekszik erősíteni a prekonceptióját, és csakis azokat a

² WAGENAAR, W. A. – VAN KOPPEN, P. J. – CROMBAG, H. F. M.: *Anchored narratives: The psychology of criminal evidence*. Journal of Behavioral Decision Making. Volume 7 Issue 4, 223-297. o. (1993)

tényeket, információkat veszi figyelembe, amelyek ezt megerősítik. Ebből adódik, hogy az olyan információkat, amik ezt az előfeltételezést cáfolnák, vagy más irányba terelnék, kizárja. Ennek következménye, hogy a nyomozás objektivitása csökken. Mivel a célállapotra („megerősítő” információk beszerzése, prekoncepció igazolása, ügy gyors lezárása) az ellentmondó információk veszélyt jelentenek, ezért ezeket kritikusabb szemmel vizsgálja és így jut el a nyomozó az aszimmetrikus szkepticizmusba. Tehát a vélekedésre veszélyt jelentő információkat leértékeli és nem hisz a hitelességükben. Megkérdőjelezi például a tanú észlelési körülményeit, feltételez egyes hazugságra bízató motívumokat, feltételezi, hogy megbízhatatlan a vele szemben ülő kihallgatott vagy esetleg a vallomást nem tartja következetesnek.

Ez a fajta információ-szelektálás (aminek körébe tartozik az elfogult felidézés, mint az egyik mechanizmus) és „profilozás” vezetnek el oda, hogy a nyomozó egy – elfogult – történetkonstrukciót fog alkotni. Elfogult felidézés alatt azt vélekedést, visszaemlékezést értjük, amikor a nyomozó a már megismert tények, példák közül azokat választja ki, amelyek a vágyott vélekedését támasztják alá, tehát itt is megjelenik a szelektálás. Míg a történetkonstrukció keretén belül egy olyan történetet kreál a nyomozó, amely megfelel a prekoncepciójának, tehát olyan ok-okozati összefüggéseket keres, alkot, amelyek egybeesnek az azt támogató bizonyítékokkal. Ugyanezen aszimmetrikus szkepticizmus jellemzi a következtetési stratégiák alkalmazását, valamint az „utólagos bölcsességet” (Fogarasi M., szóbeli közlés).

Kassin és társai arra következtetésre jutottak – amelyet az elmúlt években kutatások is igazoltak –, hogy „az emberek hajlamosak olyan új bizonyítékokat kutatni, érzékelni, értelmezni és gyártani, amelyek a korábbi elképzeléseiket igazolják” (Kassin és társai, 2013³, 44.o.). Sőt, Radel és Clément-Guillotin (2012)⁴ azt is leszögezi, hogy az elfogultság-megerősítés folyamata automatikus és egyben természetes képződménye és tulajdonsága az emberi észlelésnek. A prekoncepciók kialakítása fontos, hiszen segítségünkre lehet a munkánkban (ld.: nyomozók verziókat állítanak fel, amelyeken elindulhatnak), illetve a mindennapi életben is segíthetnek felkészülni egyes szituációkra vagy a megismerésben

³ KASSIN, S. M. – DROR, I. E. – KUKUCKA, J.: *The forensic confirmation bias: Problems, perspectives, and proposed solutions*. Journal of Applied Research in Memory and Cognition. 2, 42-52. o. (2013)

⁴ RADEL, R. – CLÉMENT-GUILLOTIN, C.: *Evidence of motivational influences in early visual perception: hunger modulates conscious access*. Psychological Science. 23(3), 232-4. o. (2012)

nyújthatnak támpontot. Azonban ahogy az eddigiek alapján láthatjuk, bizonyos esetekben akár tévútra is vezethetnek.

„Számos bizonyíték létezik arra, hogy a megfigyelő elvárásai hatással lehetnek a vizuális és hang alapján történő percepcióra.” (Kassin és mtsai 2013, 44.o.; id.m.). E megállapítást támasztja alá Bruner és Potter (1964) ⁵civilekkel végzett kísérlete, amely bizonyítja, hogy az előzetes várakozások mennyire meg tudják zavarni az egyének vizuális felismerési képességeit. „A résztvevőknek mindennapi tárgyakra mutattak fényképeket (például kutya, tűzcsap, stb.) amit különböző mértékig elhomályosítottak, majd ezután fokozatosan kitisztultak a képek. Minél homályosabb volt a kép az elején, annál kevésbé voltak képesek a résztvevők felismerni a tárgyakat a későbbiekben” (Bruner és Potter 1964; idézi Kassin mtsai. 2013, 48.o.; id.m.). A két tudós arra a következtetésre jutott, hogy az alanyoknak már képződött egy előzetes elképzelése a homályos képekről, hogy mit ábrázolhat és meglepő módon akkor is ragaszkodtak ehhez a képzetekhez, még azok után is, amikor a kép már kitisztult.

Balcetis és Dunning, (2006, 2010) ⁶megállapították, hogy hasonló hatásokat idézhetnek elő motivációs faktorok.

Már az 1960-as és 1980-as években is meglepő eredményekre jutottak egyes kutatók, akik szerint „egy egyén előzetes vélekedése drámai viselkedésbeli következményekkel is járhat”⁷. Felfedezték, hogy egy három lépcsőből álló viselkedési-megerősítési folyamat indul be. Ennek alapján az észlelőben egy benyomás (prekonceptió) keletkezik a célszemélyről és a benyomáshoz mérten kezd el viselkedni a célszeméllyel. Erre mintegy „reagálva”, azonban teljes mértékben akaratlanul a célszemély hozzáigazítja a viselkedését. Nagyon érdekes eredmény születik ebből: kialakul egy olyan folyamat, amely valósággá formálja az elvárásokat. Egy tanárokkal és egy patkányokkal végzett kísérlet is alátámasztja ezt az elméletet. Azonban a szituáció elképzelhető akár egy nyomozó irodájában is, ahol a nyomozó épp a gyanúsítottat hallgatja ki és vélekedése szerint ő az elkövető.

⁵ BRUNER, J. S. – POTTER, M. C.: *Interference in Visual Recognition*. Science. New Series, Vol. 144, No. 3617, 424-425. o. (1964)

⁶ DUNNING, D. – BALCETIS, E.: *See What You Want to See: Motivational Influences on Visual Perception*. Journal of Personality and Social Psychology. Vol. 91, No. 4, 612–625. o. (2006)

DUNNING, D. – BALCETIS, E.: *Wishful Seeing: More Desired Objects Are Seen as Closer*. Psychological Science. Vol. 21, No. 1, 147-152. o. (2010)

⁷ DARLEY – FAZIO, 1980; ROSENTHAL – JACOBSON, 1966; SNYDER – SWANN, 1978 (ld: Irodalomjegyzék)

2.2. A bírói, illetve a rendőri területen megjelenő elfogultság-megerősítés

Megközelítőleg negyven évvel ezelőtt merült fel először, hogy az elfogultság-megerősítés érintheti az igazságszolgáltatási rendszert is. Ezen belül pedig nem csak a laikusokat, a tanúkat (Hasel & Kassin, 2009)⁸, hanem a szakembereket is: a kihallgatókat, az esküdteket, a bírákat és a bűnügyi területen dolgozó szakértőket is (Dror & Cole, 2010; Dror & Hampikian 2011; Halverson, Hallahan, Hart, & Rosenthal 1997; Hill et al. 2008; Kassin, Goldstein, & Savitsky, 2003; Narchet et al., 2011; Tversky és Kahneman, 1974).⁹

Az utólagos bölcsesség elfogultságot eredményező hatását érték tetten a beismerő vallomásokról való előzetes tudás esetén.

Így az elfogult megerősítési hatást empirikusan igazolták úgy a poligráfós vizsgálatokat végző szakértők körében, mint az ujjlenyomat-szakértőknél. Ami azt jelenti, hogy a szakértők ítéletei és véleménye adott körülmények közepette akaratlanul is részrehajló. Kassin-ék szellemes megállapítása szerint „a bűnügyi technikusok tekintettel vannak és fel vannak készítve arra, hogy elkerüljék a fizikai szennyeződéseket, hogy megőrizték a bizonyíték hitelességét, feddhetetlenségét. Azonban a „pszichológiai szennyezettség” nem kapott hasonló figyelmet, pedig gyakori a (bűnügyi) igazságszolgáltatási rendszerben.” (Kassin mtsai. 2013, 48.o.; id.m.).

Igazoltan ilyen hatást fejt ki tehát a bűntény részleteinek és természetének ismerete („utólagos bölcsesség”) vagy a nyomozók által kifejtett nyomás, sürgetés, amit a szakértőkre gyakorolnak, hogy hamarabb lezárhassák az ügyet (NFC – need for closure). A szakértők véleményüket, észrevételeiket jegyzőkönyvbe vagy szakvéleménybe foglalják, amelyek ezután a nyomozókhoz kerülnek. Így, ha a szakemberek ilyen módon és mértékben befolyásolhatók, akkor általuk a nyomozók még inkább, hiszen ők e dokumentumokat olvassák, vagy e személyeket hallgatják meg.

A nyomozás keretében is megjelenhetnek hasonló szituációk. A csőlátás, amikor a kihallgató csakis a már „meglévő” gyanúsítottokra koncentrál és egyéb lehetséges elkövetőket kizár, sok esetben arra motiválhatja, sarkallhatja a nyomozókat, hogy kizárólag olyan bizonyítékokat,

⁸ HASEL, L. E. – KASSIN, S. M.: *On the presumption of evidentiary independence: Can confessions corrupt eyewitness identifications?* Psychological Science. 20, 122–126. o. (2009)

⁹ lsd: Irodalomjegyzék

adatokat, tényeket gyűjtsenek be, amelyek ezt a vélekedésüket az elkövető személyéről alátámasztják (Ask 2006)¹⁰.

A laikusok – tárgyunk szempontjából: a tanúk – éppúgy nem mentesek az elfogultság-megerősítés hatásától. Kukucka és Kassin (2012) (idézi: Kassin mtsai. 2013, 46.o.; id.m.) laikusokkal végzett kézírás-vizsgálattal kapcsolatos kísérletében a személyek egy bankrablási ügyet ismerhettek meg, amiben a bankrabló egy kis feljegyzést adott a bankpénztárosnak. Ez után azt mondták a résztvevőknek, hogy elfogták a tettest és kihallgatták, majd arra kérték őket, hogy vizsgálják meg a bankban hagyott üzenetet és az elkövető által írt írásmintát. Majd az alanyok tudtára adták, hogy az illető előbb mindent bevallott, majd visszavonta vallomását. A résztvevők ennek ellenére úgy észlelték, hogy a két írásminta azonos. Következtetésként levonhatjuk, hogy a résztvevőkre kényszerítő erővel hatott az az előzetes tudásuk, hogy az elkövető korábban mindent bevallott. Sőt, olyan erős volt ez a hatás, hogy később már nem voltak képesek figyelembe venni, hogy az elkövető visszavonta vallomását.

2.3. A „tudás átka” és az elfogultság-megerősítés

A „tudás átka” a saját tudásunk irányába létrejövő elfogultság (Camerer, C. és mtsai, 1989)¹¹. Akkor jelentkezik, amikor megkíséreljük felbecsülni egy általunk ismert információval nem bíró vagy egy téves vélekedéssel rendelkező másik személy ilyenén tudását, vélekedését. A próbálkozás eredménye sikertelenség, mivel önmagunkból indulunk ki, és azt feltételezzük, hogy amit mi tudunk, azt a másiknak is biztosan tudnia kell. Fontos megjegyezni, hogy a „tudás átka” egy olyan jelenség, amit csakis és mindenkor másik személy vagy mások perspektívájához képest viszonyítva tudunk megfigyelni, értelmezni.

Tegyük fel, hogy a rendőr nyomozó ismeretekkel rendelkezik a megtörténteokről és úgy mond ’érdeke’, hogy a tanú vagy a gyanúsított is tudjon ezekről. Ezért – adott esetben – elfogultan azt feltételezi, hogy ez így is van. Úgy gondolja, hogy a tanúnak vagy a gyanúsítottnak látnia, hallania, tudnia kell a megtörténteokről. Azaz, ebben az esetben nem veszi figyelembe a másik információ-szerzési helyzetét, perspektíváját (Fogarasi M., szóbeli közlés). A vallomások igazságtartalmának megítélésében a kihallgatót ilyenkor saját tudása vezérli – és vezeti félre.

¹⁰ ASK, K.: *Criminal Investigation: Motivation, Emotion and Cognition in the Processing of Evidence*. Doctoral dissertation at Göteborg University. 2006.

¹¹ CAMERER, C. – LOEWENSTEIN, G. – WEBER, M.: *The curse of knowledge in economic settings: an experimental analysis*. Journal of Political Economy. 97, 1232–1254. o. (1989)

Összefoglalóan tehát azt mondhatjuk, hogy a fent jelzettekhez hasonló esetekben az *elfogultság megerősítését a „tudás átka”-jelenség mediálja.*

A perspektíva-felvétel összetett problematikája az elmélet/tudatelmélet szélesebb pszichológiai értelmezési keretébe ágyazódik. Éppen ezért a folytatásban röviden összefoglaljuk a tudatelmélet és a perspektíva-felvétel viszonyát.

2.4. A perspektíva-felvétel és a tudatelmélet összefüggése

A tudatelmélet kifejezés azt jelenti, hogy mentális állapotokat tulajdonítunk másoknak és magunknak. Ilyen mentális állapotoknak – intencionális kategóriáknak – tekintjük a vágyakat, szándékokat, érzelmeket és, ami jelen kutatás szempontjából az egyik legfontosabb elem, a vélekedéseket.

A tudatelmélet fő funkciója a viselkedések értelmezése valamint mások várható viselkedésének előrejelzése.

A vélekedés-tulajdonítás funkciójához kapcsolódik tehát a „tudás átka”, amely jelenség tudatelméleti kontextusban megfogalmazva nem más, mint *a másoknak történő vélekedés-tulajdonítás (elmélet) helyzethez kötött zavara.* A helyes vélekedés tulajdonítása a perspektíva-felvételen mikéntjén áll vagy bukik, amely ezek szerint a tudatelméleti működés egyik elemi funkciója, alapszintje.

Különbséget teszünk perceptuális valamint fogalmi perspektíva-felvétel között (pl. Baron-Cohen 1988¹²; Langdon, Coltheart 2001¹³). Perceptuális perspektíva-felvételkor a másik személynek a sajátunkkal megegyező vagy attól eltérő perspektívából velünk egyidejűleg történő észleléséből eredő vélekedést/tudást tulajdonítunk.

Míg a fogalmi szintű perspektíva-felvétel keretében nem egyidejű észlelésből vagy egyáltalán nem is észlelésből eredő tudást vagy vélekedést tulajdonítunk másoknak. Ennek a vélekedéstulajdonításnak az alapja lehet például egy következtetés vagy elbeszélés.

¹² BARON-COHEN S.: *Social and pragmatic deficits in autism: cognitive or affective?* Journal of Autism and Developmental Disorders. 18, 379–402. o. (1988)

¹³ LANGDON, R. – COLTHEART, M.: *Visual perspective-taking and schizotypy: evidence for a simulation-based account of mentalizing in normal adults.* Cognition. 82, 1–26. o. (2001).

2.5. Az egocentrikus perspektíva-felvétel empirikus kutatása

A perspektíva-felvétel alakulását feltehetően Piaget kutatta elsőként (Piaget, Inhelder 1956¹⁴). A kísérlet elnevezése „Három hegy”, amely valójában a kisgyermek perzeptuális szintű perspektíva-felvételét vizsgálta, bár maga Piaget még nem ezt a jelenséget helyezte kísérlete középpontjába, hanem a kisgyermekkorú ún. egocentrikus pozíciót kívánta illusztrálni. Megállapította, hogy a 3-4 éves korú gyermekek egocentrikusan ítélték meg a másik személy perspektíváját.

A legelső és klasszikus kísérlet-sorozat, amely a tudatelmélettel, és azon belül is a perspektíva-felvétellel foglalkozott, a Sally-Ann teszt¹⁵ volt. Erre alapozva, számos kutató azt a nézetet vallotta – igen hosszú időn keresztül –, hogy a 3-4 éves kornál idősebbek, tehát a felnőttek is, a vélekedés-tulajdonítás terén hibátlanul teljesítenek (id.m.). Kivételt képeznek ez alól az autizmusban szenvedők.

Azonban az újabb kutatások eredményei azt mutatják, hogy ez nem feltétlenül van így.

Kiderült – bár még csak feltételezések szintjén beszélhetünk róla –, hogy a komplex, fókuszált figyelmet igénylő feladatok végzése közben már nem jut elégséges figyelmi kapacitás a másik személy saját észleléséből származó tudásának felvételére (Keysar és mtsai 2000).¹⁶

Amennyiben ez igaz, az azt jelentené, hogy a felnőttkori egocentrizmus – pontosabban az egocentrikus perzeptuális szintű perspektíva-felvétel – előfordulásának egyik lehetséges oka egy alapvető teljesítmény-korlát, vagyis a figyelmi kapacitás elégtelensége. Keysar szerint: „Ez összhangban van a korábbi eredményeinkkel (Keysar és mtsai 1998)¹⁷, amelyek azt mutatják, hogy amikor az üzenetek címzettjeinek figyelmét elvonjuk, hajlamosak figyelmen kívül hagyni a megértés közös alapját.”

¹⁴ PIAGET, J. – INHELDER, B.: *The child's conception of space*. Routledge, London: Routledge and Kegan Paul. 1956.

¹⁵ BARON-COHEN, S. – LESLIE, A. M. – FRITH, U.: Does the autistic child have a “theory of mind”? *Cognition*. 21, 37-46. o. (1985)

¹⁶ KEYSAR, B. – BARR, D. J. – BALIN, J. A. – BRAUNER, J. S.: Taking perspective in conversation: The role of mutual knowledge in comprehension. *American Psychological Society*. Vol. 11, No. 1. 32-38. o. (2000)

¹⁷ KEYSAR, B. – BARR, D. J. – BALIN, J. A. – PAEK, T. S.: *Definite reference and mutual knowledge: Process models of common ground in comprehension*. *Journal of Memory and Language*. 39, 1-20. o. (1998)

A fogalmi szintű perspektíva-felvétel jelenségével összefüggésben Birch és társai¹⁸ (2004) egy másik performancia-korlátot tártak fel. Állításuk szerint alapvetően elindul a perspektíva-felvétel, azonban kísérleti elrendezésükben a résztvevőknek a döntéseiket időkényszer hatása alatt kellett meghozniuk. A szerzők erre alapozva fogalmazták meg a résztvevők hibás döntéseinek értelmezését, amely az ő téves perspektíva-felvételükből indul ki. Ezen értelmezés szerint nincs elég idejük az alanyoknak gátolni a saját tudásukat a kimenetről. Azonban nagy szükség van arra, hogy gátoljuk a tudásunkat dologról, hiszen csak azután tudjuk helyesen felvenni a másik személy perspektíváját – elvonatkoztatva az ismereteinktől.

A Birch és munkatársai által megfogalmazott, imént taglalt értelmezésnek ellentmondóan Keysar és munkatársai (2003)¹⁹ a fogalmi perspektíva felvételével kapcsolatos nehézségek kapcsán egy teljes mértékben eltérő hipotézist állított fel. Nevezett kutatók úgy vélik, hogy nem is indul be a perspektíva-felvétel, mivel az emberek arra hagyatkoznak, hogy a másik személy „úgyis szól”, ha ő másképp vélekedik valamiről, addig pedig ugyanazt a perspektívát tulajdonítják a másik személynek. Másképp megfogalmazva, nem kell azon gondolkozniuk, hogy a másik vajon mit érzékelt, hiszen tájékoztat arról, ha eltér a percepciója. Ez azt eredményezi, hogy az embereknek a továbbiakban sem kell felvenniük a másik percepcióját, mivel az már tudatta azt, és nem kell ezt utólag ellenőrizni. Meglepő azonban, hogy Keysar és társai az általuk vizsgált két félé perspektíva-felvétel egocentrikus működésére – a jelenségek hasonlósága ellenére – mégis két, egészen eltérő pszichológiai folyamatot feltételező magyarázattal szolgáltak.

A fogalmi perspektíva-felvétel felnőttkori egocentrikus alakulására az egyik legérdekesebb értelmezést Birch és munkatársai (2007)²⁰ vetették fel. Elképzelésük szerint, amikor olyan kísérleti, vagy a való életben tapasztalható helyzet áll elő, melynek során a vizsgált perspektíva-feltevő személy informált, viszont tudja, hogy a másik személy nem az, továbbá logikusnak, „hihetőnek” tartja, hogy a másik ember a vizsgált személy által tudottból következően viselkedjen, akkor torzul a perspektíva-felvétel. Ez azt jelenti, hogy saját, logikusként, életszerűnek megélt perspektíváját használja, és így elmulasztja, hogy – helyesen – téves vélekedést tulajdonítson a másinak. Tehát ennek a tudásnak az átka még nagyobb

¹⁸ BIRCH, S. A. J. – BLOOM, P.: Understanding children's and adults' limitations in mental state reasoning, *Cognitive Sciences*. Vol. 8. No. 6 (2004)

¹⁹ KEYSAR, B. – LIN, S. – BARR, D. J.: *Limits on theory of mind use in adults*. *Cognition*. 89, 25–41. o. (2003)

²⁰ BIRCH, S. A. J. – BLOOM, P.: *The Curse of Knowledge in Reasoning About False Beliefs*. *Psychological science*. Volume 18—Number 5 (2007)

„átok” lesz. Ezzel szemben, ha a saját perspektívánkból, tudásunkból levezethető döntési alternatíva nem logikus számunkra, akkor csupán magunkból kiindulva a megfigyelt másik személy döntési lehetőségeire úgyiszlván nem találunk semmilyen hihetl, előzetes magyarázatot, tehát kénytelenek leszünk a másik személy perspektívájára hagyatkozni és felvenni azt. Ez utóbbi esetben tehát felismerjük a másik téves vélekedését, és az arra alapozott, várható döntését.

A felnőttkori perspektíva-felvétel alakulását befolyásoló tényezlők kutatása nemrégiben egyes kategóriális érzelmeknek a helyes perspektíva felvételét befolyásoló, arra való hatását vizsgáló kutatásokkal, kísérletekkel egészült ki.

Todd és munkatársai (2015)²¹ néhány alapérzelemnek mind a fogalmi, mind a perceptuális perspektíva-felvételt megzavaró hatását kutatta. Egyik főbb megállapításuk, hogy az állapotszorongás mindkét típusú perspektíva-felvételt egocentrikussá teszi. Téves vélekedést vizsgáló feladatok eredményeiként azt kapták, hogy a meglepetés, mint érzelm csak fogalmi szinten tolja el a perspektíva felvételét az egocentrizmus irányába. Perceptuális szinten nem vizsgálták a jelenséget. Az undort is analizálták, mint lehetséges befolyásoló érzelm, azonban nincs hatással a perceptuális szintű perspektíva-felvételre. Ebben az esetben pedig a fogalmi szinten történl vizsgálódás maradt el.

Számunkra azonban a dühvel kapcsolatos vizsgálódások mutattak érdekfeszítl eredményeket. Állításuk szerint a *düh nincs hatással* a másik személy *perceptuális* perspektívájának felvételére. A *fogalmi perspektíva-felvétel* terén a hatása ellentmondásos, ugyanis az egyik kísérleti eredmény szerint a düh nem okoz egocentrikus perspektíva-felvételt, a másik szerint viszont okoz.

Todd és munkatársai (id. m.) a kognitív értékelési elmélet (pl. Ortony, Clore és Collins 1988, Lazarus 1991, Roseman 1984, Smith, Ellsworth 1985, 1988)²² segítségével értelmezik eredményeiket. E nagyhatású érzelemelmélet egyik fontos összetevlje az egyes érzelmekhez kötldl bizonyossági, illetve bizonytalansági ítéletek szubjektív értékell dimenziója. Eszerint az egyes kategóriális érzelmeket – többek között – elhelyezzük a szubjektíven megélt bizonyossági/bizonytalansági értékell dimenzió mentén (Lerner, Keltner 2000²³, Smith,

²¹ TODD, A. R. – BROOKS, A. W. – FORSTMANN, M. – BURGMER, P. – GALINSKY, D.: *Anxious and Egocentric: How Specific Emotions Influence Perspective Taking*. Journal of Experimental Psychology. 144, no. 2, 374–391. o. (2015)

²² lsd: Irodalomjegyzék

²³ LERNER, J. S. – KELTNER, D.: *Beyond valence: Toward a model of emotion-specific influences on judgement and choice*. Cognition & Emotion. 14 (4), 473-493. o. (2000)

Ellsworth 1985)²⁴. A Todd és munkatársai kutatásában generált érzelmek közül az állapotszorongás, valamint a meglepetés képviselte a bizonytalanságot magukba foglaló érzelmeket, míg a düh az undorral együtt a dimenzió ellentétes, bizonyosság pólusán értelmeződik. A kutatók álláspontja szerint, amikor az ember például dühöt érez, akkor nincs bizonytalansági-faktor, azaz, mondhatni „tudja”, hogy miért dühös. Az következik ebből, hogy a dühös ember „nyugodtan” hagyatkozhat a másik személy perspektívájára, nem szükséges számára a saját perspektívájából, mint bizonyosságot nyújtó pontból kiindulnia. Ezzel ellentétben, a bizonytalansági élményekkel együtt járó, például állapotszorongás vagy meglepetés hatására kénytelen a bizonytalanság-élményt csökkentő saját tudás, saját perspektívát alkalmazni, amelynek következtében létrejön az egocentrikus, azaz téves, hibás perspektíva felvétele.

Bukowski és Samson (2015)²⁵ szintén azt állapították meg – Todd és munkatársai eredményeihez hasonlóan –, hogy a semleges érzelmi állapotban lévő kontrollcsoport alanyaival összehasonlítva a *düh* élménye *nincs hatással a perceptuális perspektíva-felvételre*.

Miután röviden áttekintettük a perspektíva-felvétel egocentrikus – azaz, a vélekedés-tulajdonítás elfogultságát eredményező – megnyilvánulásait értelmezni hivatott elképzeléseket, a jobb áttekinthetőség érdekében azokat az alábbi táblázatban foglaljuk össze. (1. táblázat)

²⁴ SMITH, C. A. – ELLSWORTH, P. C.: *Patterns of cognitive appraisal in emotion*. Journal of Personality and Social Psychology. 48, 813–838. o. (1985)

²⁵ BUKOWSKI, H. – SAMSON, D.: *Can emotions influence level-1 visual perspective taking?* Cognitive neuroscience. 1-10. o. (2015)

1. táblázat

Az egocentrikus perspektíva-felvétel feltételezett okai

		perceptuális egocentrikus perspektíva-felvétel	fogalmi egocentrikus perspektíva-felvétel
Performancia korlátok	figyelmi kapacitás elégtelensége	+	
	döntési idő kevés a saját tudás		
	nincs automatikus perspektíva-felvételi funkció		+
	a megítélő saját tudásán alapulhat-e a másik döntése (logikai értelmezés)		+
Érzelmi okok	bizonytalansági értékelés állapot-szorongás	+	+
	bizonytalansági értékelés meglepetés		+
	bizonyossági értékelés undor	-	
	bizonyossági értékelés düh		+/-

Jelmagyarázat: – : perspektíva-felvételre nincs hatással; + : egocentrikus perspektíva-felvétel okaként feltételezett; üres mező: nem értelmezett

2.6. A perspektíva-felvétellel foglalkozó rendvédelmi kutatások

Tudomásunk szerint a rendvédelmi területen, rendészeti körökben nincs még a perspektíva-felvétel alakulását vizsgáló kutatásról publikált dokumentum.

A problémát talán Ask egyik kísérlete (2007)²⁶ közelítette meg leginkább. Azonban a kísérlet kérdésfeltevése nem közvetlenül a saját, illetve a másik perspektíva-felvételének kontrollálására irányult. Emiatt a perspektíva-felvétellel összefüggésben a kapott eredmények csak részlegesen, „utalásszerűen” értelmezhetőek. Mégis, a jelen kutatás szempontjából fontos megállapítás, hogy a dühöt érző nyomozók – mint kísérleti személyek – a gyanúsított kilétét érintő, előzetesen kialakult prekonceptiójukat megcáfoló fűltanú vallomását figyelmen kívül hagyták. Annak ellenére tették ezt, hogy e tanú a kísérleti elrendezésből következően vallomását kiváló, hitelt érdemlő észlelési helyzetében tapasztaltak alapján tette meg – vagyis

²⁶ ASK, K. – GRANHAG, P. A.: *Motivational Bias in Criminal Investigators' Judgments of Witness Reliability*. Journal of Applied Social Psychology. Volume 37, Issue 3, 561–591. o. (2007)

kiváló észlelési perspektívát foglalt el. Az „elfogultság megerősítése”-jelenség hatására a kísérlet *dühös nyomozói nem voltak hajlandóak, képesek a tanú észlelési perspektíváját felvenni*. Megjegyzendő, hogy a nyomozó saját perspektíva-felvétele a kísérletben nem volt értelmezett.

Bár áttételesen értelmezendő, mégis láthatjuk, hogy Ask fentebb írt eredménye úgy tűnik, mintha részlegesen ellentmondásban állna a düh és perspektíva-felvétel közötti kapcsolat eddig bemutatott empirikus bizonyítékaival. Mindez *felveti annak lehetőségét, hogy a düh érzelme adott körülmények között (például az elfogultság megerősítése érdekében) talán mégis befolyást gyakorolhat a perspektíva-felvétel mikéntjére*.

Egy nemrég befejezett kutatás (Fogarasi M., szóbeli közlés) azt vizsgálta, hogy a morális megítélés szerint relatíve csekélyebb, illetve nagyobb súlyúnak tekintett bűncselekmények – bolti lopás szemben a pedofil elkövetéssel – fiktív kontextusában miként alakul a perceptuális perspektíva-felvétel. Az eredményekből kiderült, hogy a „bolti lopás”-feltétel a kontrollcsoporttal – akiknél egyik feltétel sem volt jelen – összehasonlítva, sem a szakértőkből álló nyomozói csoport, sem a laikus személyek auditív modalitású, vagyis a halláson alapuló perceptuális perspektíva-felvételére nincs hatással. Megtudtuk továbbá, hogy a „pedofil”-feltételben részt vevő „profik” és „civilék” *perceptuális perspektíva-felvétele a kontrollcsoportéhoz viszonyítva szignifikánsan egocentrikusabb* lett, vagyis az eltolódott a saját észlelői perspektívájuk irányába.

Mivel a pedofília morálisan súlyosabb megítélés alá esik, magától adódik a feltevés: lehetséges, hogy a bolti lopás esetéhez képest a kísérleti személyek jelentősen intenzívebb felháborodása (dühe) okozhatta az előbbi feltétel mellett tapasztalt perspektíva-felvételi eltolódást? Csakhogy a kísérlet során a személyek által átélt érzelmeket és azok intenzitását nem tartották kontroll alatt, ezért e kísérlet eredményeire alapozva a kérdésre pontos válasz nem adható.

Legutóbb, a kísérlet elrendezését megtartva, de a két kísérleti feltétel – vagyis bolti lopás-vád, illetve pedofil-vád - által kiváltott érzelmekre és azok intenzitására rákérdező vizsgálat (Fogarasi M., szóbeli közlés) érdekes fejleményeket mutatott. Kiderült, hogy a két feltétel hatása összesen két érzelem eltérő intenzitású átélésében jelentkezett: a *pedofil-vád feltétel* résztvevői a bolti lopás-vád feltétellel összehasonlítva szignifikánsan *intenzívebb felháborodásról és zavarodottságról* számoltak be.

Úgy gondoljuk, hogy a zavarodottság feltételezhető szerepe a perspektíva-felvétel egocentrikus irányba történő elmozdításában kézenfekvő. A kognitív értékelési elmélet (pl. Ortony, Clore és Collins 1988, Lazarus 1991, Roseman 1984, Smith, Ellsworth 1985, 1988²⁷) bizonyossági/bizonytalansági értékelő dimenziójával összefüggésben feltártak kielégítő magyarázattal szolgálhatnak (Todd és mtsai 2015; id.m.).

A felháborodás ugyanerre a jelenségre gyakorolt lehetséges hatása viszont összetettebb probléma: a düh és az egocentrikus perceptuális perspektíva-felvétel összefüggését vizsgáló két kutatás (Bukowski, Samson 2015, Todd és mtsai id. m.) egybehangzó megállapítása szerint a düh nincs hatással a perceptuális perspektíva felvételének egocentrikus irányú elmozdulására. Mégis, Ask (2007; id.m.) hivatkozott kísérlete, együtt Fogarasi utóbb hivatkozott eredményével arra utalhat, hogy a morális felháborodás, düh érzése – szemben az előbb említett kutatók eredményeivel – bizonyos körülmények fennállása esetén jelentős hatást gyakorolhat a perceptuális perspektíva-felvétel egocentrikus alakulására. Újabb kérdésként felmerül azonban, hogy melyek lehetnek ezen körülmények, amelyek megalapozzák ezt a feltételezett hatást.

Ezzel összefüggésben elengedhetetlen megemlíteni, hogy Bukowski és társai, illetve Todd és társainak kutatása azzal kezdődött, hogy az alanyokban dühöt generáltak. Todd és társai arra kérték a résztvevőket, hogy egy olyan élményüket vessék papírra, amely felzaklatja, dühössé teszi őket. Miután mindkét kutatásban sikeresen dühöt indukáltak az alanyokban, következett a teszt-fázis. Hangsúlyos, hogy ez önmagában már nem váltott ki dühöt. A teszt-fázis jelentése, hatása tehát a düh kontextusában már irreleváns volt.

Ezzel szemben Ask kísérletében (2007; id.m.) a teszt-fázis fiktív helyzete és szereplői a nyomozók által átélt düh szempontjából lényegi relevanciával bírtak. A Fogarasi nevéhez fűződő kísérletben pedig fontos elem, hogy nem különült el az érzelem-indukciós és a teszt-szakasz, mivel a keletkező érzelmeket maga a teszt-szakasz hozta létre. A kísérleti személyek testközelből hallották, amint a pedofília vádját és az erre vonatkozó bizonyíték létezéséről szóló információt a „vádoló” személy odakiáltja a tőle távol és erősen zajos helyen álló, általa „megvádolt” társának. A résztvevőktől a jelenet megtekintése után arra kértünk választ, hogy szerintük a „megvádolt” személy mekkora valószínűséggel érthette a felé küldött üzenetet. Ebben az elrendezésben a résztvevőknek éppen annak a személynek a perspektíváját kellett

²⁷ lsd: Irodalomjegyzék

(volna) felvenniük, aki a bennük feltételezhetően keletkezett morális felháborodásért közvetlenül volt felelőssé tehető.

Goldberg és munkatársai (1999)²⁸ valamint Lerner és munkatársai (1998)²⁹ egyrészt rámutattak arra, hogy a morális indíttatású *düh* a bizonytalan, illetve a kétértelmű helyzetekben megnöveli a bűnösség-tulajdonítás tendenciáját. Másrészt pedig, abban az esetben, ha a személyek úgy tudják, vagy úgy ítélik meg, hogy a bűnös kibújt vagy kibújhat a felelősségre vonás alól, akkor ennek bekövetkezése vagy lehetősége egyúttal *megnöveli a büntetési hajlandóságot* is (Goldberg és mtsai 1999; id.m.).

A szerzők empirikus eredményeit a kihallgatási szituációkra adaptálva könnyen elképzelhető, hogy ha a kihallgató morális okokból dühös lesz (például a gyanúsítottra annak tetteért), akkor gyaníthatóan az adatok, bizonyítékok, pontos vallomások hiánya miatt előálló bizonytalanság-érzése következtében egyfelől hajlamosabb lehet bűnösnek gondolni az illetőt, másrészt a benne felerősödő büntetési tendencia, a büntetés vágya arra motiválja, hogy mindenképp elfogja a tettet és őt az igazságszolgáltatás elé állítsa.

A Fogarasi által végzett kutatás pedofília vádjának feltételében kapott egocentrikus perceptuális perspektíva-felvételi eredményt hipotetikusan értelmezhetjük e büntetési tendencia megjelenésével. Lehetséges, hogy a dühös résztvevők számára már maga az a tudat, hogy a pedofiliával megvádolt személy legalább tudja arról (meghallja), hogy van/lehet ellene bizonyíték, már önmagában büntetésértékű. A dühös kísérleti személy (kihallgató) szeretné azt hinni, hogy a bűnös legalább ettől rosszul érzi magát, azaz, bűnhődik (Fogarasi M., szóbeli közlés). Feltételezésünk szerint a morális felháborodásukkal együtt járó büntetési céljuk kielégítése érdekében a résztvevőknek azt szükséges vélelmezniük, hogy a címzetthez nagyobb valószínűséggel jutott el az üzenet. Mindez az egocentrikus – tehát a saját észlelői pozícióból történő – perspektíva felvételén keresztül valósulhat meg.

Jelenleg nincs olyan empirikus kutatásról tudomásunk, amely a fentiekben kifejtett körülmények között a düh és a zavarodottság érzésének szerepét vizsgálta az egocentrikus jellegű perceptuális perspektíva-felvétel megjelenésében. Célunk e hiány pótlása.

²⁸ GOLDBERG, S. – GRUSEC, J. E. – JENKINS, J. M.: *Narrow view of attachment or broad view of protection? Rejoinder to the commentaries*. Journal of Family Psychology. Vol 13(4), 504-507. o. (1999)

²⁹ LERNER, J. S. – GOLDBERG, J. – TETLOCK, P.: *Sober second thought: The effects of accountability, anger, and authoritarianism on attributions of responsibility*. Personality and Social Psychology Bulletin. 24, 563-574.o. (1998).

3. Hipotézisek

Az elmondottak alapján három hipotézist állíthatunk fel, amelyek helyességét vagy helytelenségét a kísérletek eredményei alapján tudjuk megállapítani.

Az első hipotézis alapján, vegyük azt az esetet, amikor a perspektíva-felvétel valakinél olyan társas helyzetekben és/vagy olyan személyekkel kapcsolatban aktiválódik, *amelyek/akik összefüggésbe hozhatóak* a benne keletkezett morális alapú *düh (felháborodás)* érzésével.

Azt feltételezzük, hogy az *ilyen* helyzetbe történő közvetlen – akár csak szimbolikus – személyes bevonódás élménye, továbbá a büntetési tendencia motiváló hatása *következtében a perceptuális perspektíva-felvétele eltolódik az egocentrikus perspektíva irányába.*

Másodsorban a kognitív értékelési elmélet (pl. Smith, Ellsworth 1988; id.m.) bizonyossági/bizonytalansági értékelő dimenziójára alapozva feltételezzük, hogy a *zavarodottság* élménye – mint bizonytalanságot involváló szubjektív érzelm – hatására *a perceptuális perspektíva-felvétel szintén eltolódik az egocentrikus perspektíva felvétele felé.*

Végül pedig feltevésünk szerint mind a düh (felháborodás), mind a zavarodottság hatására várt perceptuális perspektíva-felvétel eltolódása a személy saját perspektívája felé együtt jár az autonóm arousal-szint megemelkedésével, amely az elsődleges (primer) érzelmek (Harris, Katkin, 1975)³⁰ háttérében áll. Azt várjuk, hogy a *valódi* – tehát nem pusztán kognitív folyamatokra épülő – *érzelmek vezethetnek csak a perspektíva-felvétel torzulásához*, és ezen keresztül az elfogult vélekedés-tulajdonításhoz. A düh kapcsán ez az indulati háttér jelenlétét feltételezi.

³⁰ HARRIS, V. A.; KATKIN, E. S.: Primary and secondary emotional behavior: An analysis of the role of autonomic feedback on affect, arousal, and attribution. Psychological Bulletin, Vol 82(6), 904-916. o. (1975)

4. Módszerek

4.1. Személyek

A kísérletben összesen 48 személy vett részt (37 férfi). Átlagéletkoruk 30,5 év (szórás 7,44, min. 20; max. 46). Iskolai végzettségük átlaga 14,48 év (szórás 1,68, min. 12; max. 18). A személyek Magyarországon élő, magyar anyanyelvű kaukázusiakból kerültek ki. A résztvevők mindegyike kihallgatások lebonyolításában tapasztalt, elsősorban bűnügyi területen dolgozó tiszthelyettes vagy rendőrtiszt volt. Közülük 29 az NKE RTK hallgatója. Résztvételükért nem kaptak semmilyen díjazást.

Az alanyokat véletlenszerűen két kísérleti csoportba osztottuk (LOP csoport N = 15 PED csoport N = 33).

Miután a kísérleti személyekkel megismertettük a kísérlet célját és az eljárást, a résztvevők tájékozott beleegyezésüket adták a részvételükhöz.

4.2. Eljárás

4.2.1. Eszközök

A) Ingeranyag

a) A teszt-szakasz ingeranyaga

Az ingeranyag megegyezett a fentebb hivatkozott, Fogarasi által elvégzett kísérletekben használt ingeranyaggal: két, egymástól részleteiben elkülöníthető videó felvételtől állt, amelyeket VLC media player segítségével játszottunk le a számítógépen.

A két felvétel egyenként 30 másodperc hosszúságú volt. Vizuális tartalmuk teljes mértékben fedte egymást.

A videó indulásakor, a 0-7. másodperc között, két férfi láthatóan beszélgetett egy forgalmas kereszteződésnél. Az arcukat kitakartuk. A 8. másodperctől egyikük a járdára merőlegesen onnan elsétált. A jelenetet rögzítő kamera szemben haladva a távolodó szereplővel, követte őt. Így továbbra is látható volt az utcai forgalom valamint a járda szélén maradt másik férfi. A távolodó szereplő 26 méter megtétele után megállt, a zsebéből előhúzott egy kazettát, és azt a magasba tartva, az utcasarkon továbbra is egy helyben álló másik szereplő felé fordulva beszélni kezdett.

Azonban a felvételek auditív tartalma részlegesen eltérő volt. Mindkét videón a 0-10. másodperc között a természetessel megegyező, 81 decibel hangerővel volt hallható az utcai háttérzaj, amely a szereplő zajforrástól történő eltávolodásával egy időben fokozatosan és teljesen elhalkult. Majd a videók perspektíva-felvételre kritikus, befejező részletében – vagyis a 25-29. szekundum közötti részben – a személyek a saját, észlelői perspektívájukból („testközelből”) látták, illetve hallották a két kísérleti feltétel részben eltérő tartalmú üzenetét.

Ez azt takarja, hogy a lopási-feltétel során a már csendes környezetben álló személy az alábbi üzenetet (mondatot) kiáltja a tőle 26 méter távolságban, az utcasarkon álló társának:

„Erre a kazettára felvettem, amikor egy hete az üzletből loptál”.

A pedofília-feltétel esetén elhangzó mondat az alábbi:

„Erre a kazettára felvettem, amikor egy hete megerőszakoltad a kisfiút.”

Mindkét feltétel üzenete tíz-tíz szavas mondatból állt, amelyek hangereje a hangszóróknál 85 decibel volt, továbbá dinamikájuk megegyezett. A két kísérleti feltétel hanganyagában az eltérés tehát az elhangzó mondatok 8-10. szavainak tartalmára korlátozódott.

b) A habituáció során bemutatott ingeranyag

A teszt-fázis ingeranyagának egy 20 másodperc hosszúságú, módosított verziója alkotta a habituációs szakasz ingeranyagát.

A jelenet maga a kísérleti ingeranyag 8. másodpercétől kezdődött, amikor a felvétel egyik szereplője távolodni kezdett. A habituáció elérését szolgáló változatban lényeges körülmény, hogy nem volt hallható a forgalom hangos háttérzaja, továbbá a két szereplő nem volt látható egymás mellett.

Hanganyaga a kísérleti szakasz ingeranyagában elhangzó mondatok első 4 szavából állt:

„Erre a kazettára felvettem...”

Az ingeranyagot mindkét kísérleti fázis során egy 44 centiméter (17,32”) átmérőjű számítógép-monitoron mutattuk be. A két hangszóró közvetlenül a monitor két oldalán helyezkedett el, a résztvevő személy felé fordítva.

A bőrellenállás aktuális értékeit egy EM-05.62 (GSR – galvanic skin-response meter) típusú GBR készülékkel rögzítettük.

4.2.2. A kísérlet menete

A kísérletben a személyek egyenként vettek részt. A résztvevők egy karosszékekben ültek, testtartásuk függvényében megközelítőleg 80-100 centiméter távolságra a számítógép képernyője előtt.

Az instrukció a következőképpen hangzott:

„A kutatás a kriminálpszichológia, azon belül is a kihallgatás-pszichológia témakörében vizsgálódik. Kérdésfeltevése, hogy a profi, tapasztalt kihallgatók a tanúk vagy a gyanúsítottak kihallgatása során keletkezett érzelmeiktől mennyire tudnak elvonatkoztatni miközben megítélik a vallomásokban foglaltakat.

A kísérlet maga nem vesz igénybe 15-20 percnél többet, az időtartam a személytől függ. Elsőként egy húsz másodperces videót fog látni többször egymás után, amelynek célja, hogy 'megszokja' a látottakat, hallottakat és 'megunja' azt. Ezt mi a GBR készüléken fogjuk figyelni. Amint már nem ad reakciót a felvételre, annak tíz másodperccel bővített verzióját fogja látni, ezúttal egy alkalommal. A megtekintés után kétféle szubjektív becslést kérünk majd Öntől. A becsléseknek nincs se jó, se rossz megoldása, a személyes véleményére vagyunk kíváncsiak.

Szeretnénk megkérni, hogy a felhelyezett elektródával már ne mozogjon, amíg nem szólunk. A székekben nyugodtan dőljön hátra, üljön kényelmesen. Az ujját az elektródával tarthatja a karján vagy a combján, de fontos a mozdulatlanság.”

A) Habitúációs szakasz

A habitúációs folyamat kontrollálása érdekében az ingeranyag ismételt bemutatása alatt az autonóm választ a GBR rögzítésével folyamatosan mértük.

A habitúációs fázis célja – szokásosan – egy olyan pszichofiziológiai állapot kialakítása volt, mely lehetőséget nyújt arra, hogy a teszt-szakaszban a releváns ingerre (vagyis a teljes üzenet tartalmára) adott GBR-t az inger megjelenését időben közvetlenül megelőző, de már habituált állapot GBR-értékével lehessen összehasonlítani. A releváns inger a vád és az annak bizonyítékáról megfogalmazott üzenet egésze („Erre a kazettára felvettem, amikor egy hete az üzletből loptál, illetve (...) megerőszakoltad a kislányt”). Annak érdekében, hogy az inger csak a teszt-szakaszban nyerve el teljes jelentését, a releváns szövegrészre (... „amikor egy hete az üzletből loptál”/ ...”amikor egy hete megerőszakoltad a kislányt”) nem terjedt ki a habitúáció.

B) Teszt-szakasz

A habituációs folyamatot sikerrel befejező résztvevőknek a kísérlet második etapjában mutattuk be a teszt-szakasz ingeranyagát. A perspektíva-felvétel alakulására vonatkozó első és második hipotézisünk tesztelése érdekében terveztük meg az ingeranyag jellemzőit.

Célunk ennek megfelelően egyfelől az volt, hogy a résztvevők számára egyértelműen érzékelhetőek legyenek az üzenet címzettjének, a „megvádolt személynek” észlelői perspektíváját meghatározó körülmények – az üzenet küldője („vádoló személy”) és a közte húzódó távolság valamint a zajos utcai környezet. Másfelől pedig célként tűztük ki, hogy a résztvevők egyértelműen érzékelhessék, hogy a saját észlelői perspektívájuk lényegében megegyezik a „vádoló személy” beszélői perspektívájával – a szöveget mintegy közvetlenül a beszélő melletti pozícióból, jelentős hangerővel, csendes környezetben hallhatják.

A másik személy perspektívájának sikeres felvételét más szóval úgy írhatnánk le, mint az a képesség, hogy az üzenet – optimális feltételek mellett bekövetkező – észleléséből eredő saját tudást, vélekedést valaki nem azonosítja a partner tudásával, ismeretével. Ez azonban azt kívánja meg, hogy a vizsgált személy képes legyen elvonatkoztatni a saját perspektívájától. A kísérletünkben bemutatott videó-jelenet sajátosságai alapján e követelmény csak abban az esetben teljesülhetett, ha a résztvevők annak megítélése során, hogy szerintük a „megvádolt” személy mennyire hallhatta a felé küldött üzenetet, számításba tudták venni a két szereplő közötti távolság, továbbá a „megvádolt” személy zajos környezetének az üzenet észlelését befolyásoló, azt jelentősen korlátozó hatását. Ellenkező esetben a résztvevők a saját, kitűnő észlelői pozíciójukból (közelség, hangerő, csendes környezet) szerzett információjukat, illetve tudásukat tulajdonítanák a kérdéses szereplőnek – elmulasztva az ő perspektívájának felvételét.

A teszt-fázisban a kritikus ingerre adott GBR-t a kritikus inger egészének megjelenése – vagyis az üzenet vége – és a teljes GBR felépüléséhez szükséges idő (nagyjából 4-8 másodperc) közötti időtartamban mérhető legnagyobb válasz-különbség abszolút- és százalékos értékben kifejezett adata adta meg.

Végezetül, a kísérlet záró szakaszában a résztvevőktől két dolog megítélését kértük. Elsőként, arra voltunk kíváncsiak, hogy közvetlenül az üzenet elhangzását követően, a kísérletben kontroll alatt tartott érzelmeket (meglepetés, zavar/értetlenség, kíváncsiság, düh/felháborodás) mekkora intenzitással tapasztalták tízfokú, Likert-típusú skálán kifejezve (2. sz. melléklet).

Másodsorban a tesztben jelölniük kellett, hogy becslésük szerint a „megvádolt” személy mekkora valószínűséggel hallotta meg a felé küldött üzenetet. A mérési tartomány 0-100% között volt értelmezett, 10%-os valószínűségi léptékű skálán megadva (1. sz. melléklet). A skála segítségével azonosítottuk a perceptuális perspektíva-felvétel személyenkénti alakulását.

Az érzelmi valamint a perceptuális perspektíva-felvételi skálák kitöltési sorrendjét, továbbá a válaszlapon az egyes érzelmek megítélését szolgáló skálák bemutatási sorrendjét kiegyensúlyoztuk.

A „hallhatóság” becsült valószínűségi értéke jelölte ki azt a virtuális pozíciót, amelyből az adott résztvevő perceptuális perspektíva-felvétele ténylegesen megtörtént. Így lehetővé vált, hogy a perspektíva-felvételének – csak a saját vagy csak a másik (a résztvevő, illetve a „megvádolt”) személy – két szélsőértéke mellett a lehetséges közbenső perspektívák felvételét is kontroll alatt tartsuk. Így egy adott személy minél nagyobb valószínűséggel gondolta azt, hogy a „megvádolt” szereplő hallhatta a felé küldött üzenetet, annál inkább és annak arányában támaszkodott a saját észlelői perspektívájára – és fordítva. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a valószínűségi értékek megadták annak mértékét, hogy a résztvevő perspektíva-felvétele mennyire tolódott el vagy sem az egocentrikus pozíció felé. A magas „hallhatóság”i becsléseket kifejező értékek a másik informáltságáról alkotott téves következtetést, végső soron az elfogult – a saját maga tudására alapozó – vélekedés-tulajdonítást jelezték*.

A saját perspektíva-felvétel irányába történő (egocentrikus) eltolódás kontrollálása újszerűnek mondható. Az eddigi perspektíva-felvétellel foglalkozó empirikus kutatások – egy kivétellel³¹ – mind csakis a dichotom kérdésfeltevés mentén operacionalizálták a jelenséget. Azt vizsgálták, hogy vagy a saját vagy a másik személy perspektívájának felvétele történik-e (Fogarasi M., szóbeli közlés). A két felvehető perspektíva közötti lehetséges átmeneteket így nem figyelhették meg, vagyis, hogy a megítelő vélekedés-tulajdonításában mennyire a saját és mennyire a másik perspektívája érvényesül. Azonban Sommerville és munkatársai a fogalmai perspektíva-felvételt vizsgálták. A perceptuális perspektíva-felvétel kontrollálása terén nincs tudomásunk nem-dichotom mérési technika korábbi alkalmazásáról.

* Egy utóvizsgálatunk során az eredeti helyszín feltételeinek pontosan megfeleltetett modellhelyzetben a „megvádolt” személy pozícióját felvett résztvevők (N=30) a LOP-feltétel szövegét átlagosan 12,5%-os (szórás = 15,3), a PED-feltétel üzenetét átlagosan 8,9%-os (szórás = 15,3) arányban hallották. A két feltétel mellett a hallhatósági arányok nem különböznek ($p = n. sz.$). A feltételektől független, átlagos hallhatóság = 10,7%.

³¹ SOMMERVILLE, J. A. – BERNSTEIN, D. M. – MELTZOFF, A. N.: *Measuring Beliefs in Centimeters: Private Knowledge Biases Preschoolers' and Adults' Representation of Others' Beliefs*. Child Development. Volume 84, Issue 6, 1846–1854. o. (2013)

4.2.3. Adatelemzés³²

A) A habituáció fázisának adatfeldolgozása

A habituáció alakulását külön-külön állapítottuk meg az ingeranyag két, egymást követő részére.

a) Az „üzenet előtti ingeranyag” habituációs adatainak feldolgozása

Az ingeranyag 0-17.másodperc közötti időtartama megegyezik – a háttérzaj hiányától eltekintve – a teszt-szakaszban bemutatott ingeranyag 8-25. másodpercével. Ez alatt, azaz, a négy szóból álló üzenet-részt kiáltó szereplő megszólalása előtti pillanatig, az utolsó bemutatás alkalmával kapott, személyenként rögzített legnagyobb GBR-elmozdulási arányokat (d %) vettük figyelembe. Majd ezután az összes személy adatát átlagoltuk valamint megállapítottuk a szórást. Ennek alapján a mintaátlag = 2,1%; s = 6,1% volt. A kifejezettebb reakció irányában („lefelé”) az átlagtól egy szórásnyi távolságban lévő érték:

$$d \% = (2,1\%) - (6,1\%) = -4\%.$$

b) Az „üzenet utáni ingeranyag” habituációs adatainak feldolgozása

Az utolsó bemutatásra kiszámítottuk az üzenet elhangzásának pillanata és az azt követő 4-8 másodperc közötti időtartamban a személyenként megjelent legnagyobb, százalékban kifejezett GBR-változások értékeit. Az így kapott GBR-adatokat átlagoltuk. A kiszámított átlag = 0,94%; s = 4,1. Az átlagtól egy szórás távolságra, „lefelé” irányban a releváns GBR-érték pedig: d % = -3,16%.

Abban az esetben tekintettük sikeresnek a habituációs folyamatot, ha az „üzenet előtti”- és „az üzenet utáni” feltétel legalább egyikére teljesült, hogy az adott személy GBR-változási aránya nem haladta meg az összes személyre megállapított átlagnál egy szórással alacsonyabb GBR-elmozdulás arányát. Számokban kifejezve az „üzenet előtti” feltétel megengedett legalacsonyabb szintje $\geq -4\%$; „az üzenet utáni” feltételre ugyanez $\geq -3,16\%$.

Ebből önként adódik a kísérleti személyekre vonatkozó kizárási szabály.

³² A matematikai számításokat Vargha András matematikai statisztikai programjának segítségével végeztük.

B) Kizárási szabály

Amennyiben az alkalmazott habituációs folyamat végén a résztvevő GBR-értékében mindkét feltétel során bekövetkezett változás meghaladja a fentebb ismertetett határértékeket – azaz, a habituáció sikertelen –, az adott személyt kizárjuk. E szabály miatt azonban ténylegesen nem került sor egyetlen résztvevő kizárására sem.

C) A teszt-szakasz adatfeldolgozása

E szakasz adatainak feldolgozása az alcsoportok kialakításán nyugszik.

A harmadik hipotézisben megfogalmazott várakozásunk szerint a pedofiliás-feltétel mellett létrejövő felháborodás és zavarodottság érzelmi minőségei csak abban az esetben eredményezhetik a perceptuális perspektíva-felvétel egocentrikus irányba történő elmozdulását, amennyiben azok elsődleges érzelmek. Ennek tesztelése megkövetelte, hogy az adatfeldolgozás szempontjából mindkét kísérleti csoporton belül egy-egy alcsoportot különítsünk el. E cél elérése érdekében a kísérleti csoportok tagjaitól a teszt-fázisban nyert GBR-adatokból kiindulva az alábbi négy alcsoportot definiáltuk:

LOPÁSI-feltétel: alacsony intenzitású autonóm válasz (LOP-A)

LOPÁSI -feltétel magas intenzitású autonóm válasz (LOP-M)

PEDOFIL -feltétel alacsony intenzitású autonóm válasz (PED-A)

PEDOFIL -feltétel magas intenzitású autonóm válasz (PED-M).

Tehát a két „alacsony”-alcsoportba azon résztvevők adatai kerültek, akik a kritikus ingerre viszonylagosan mérsékelt GBR-t adtak. Ezzel szemben a két „magas”-alcsoportot azok alkották, akikről a releváns ingerre intenzívebb fiziológias választ kaptunk.

Az alábbiakban azt a módszert ismertetjük, amelynek révén a résztvevőket az alacsony, illetve a magas (vagy: egyik sem) alcsoportokba soroltuk. Az adekvát osztályba sorolási kritérium megválasztása döntő jelentőségű kérdés, mivel csak valamely bizonyítékkal alátámasztott megkülönböztetési szempont(rendszer) teheti lehetővé a hipotézisben foglaltak egzakt vizsgálatát.

Egy olyan mérhető kritériumot kíséreltünk meg felállítani, ami alapján megállapítható, hogy valamely emocionálisan súlyozott inger (itt a teszt-szakasz kritikus ingere) *nem* generált érdemleges autonóm választ. A szakmai válasz egyben meghatározza azt a legkisebb GBR-

változási értéket, amely az „alacsony”-alcsoporthoz releváns GBR-adatainak lehetséges alsó korlátját jelöli ki. Számszerűen minél kisebb a negatív előjelű bőrellenállás-változási érték, az annál nagyobb, intenzívebb autonóm választ jelez.

Egy korábban végzett kutatás során (Fogarasi M., 1982; szakdolgozat)³³ intenzív undort keltő diaképekre habituálták a személyeket. Itt érdemes megjegyeznünk, hogy a düh érzelmi hatásának más érzelmi minőségektől izolált kontrollja azért nehéz, mert a düh és az undor rendszerint együtt jelenik meg az élményben (Gross, Levenson 1995)³⁴. A kutatás adatai közül számunkra a habituációs folyamat lezárásakor kapott eredmények relevánsak, hiszen a kapott adatok éppen arra világítanak rá, hogy az eredetileg még érzelmileg hatékony ingeranyag semlegessé válását milyen GBR-változási értékek kísérték. Tehát az a kérdés, hogy az ilyen ingerek esetében hogyan írható le egzakt formában az, hogy már nem váltanak ki érdemi fiziológiai választ? Valamint arra is választ keresünk, hogy a GBR-változás mely értékétől kezdődően értelmezhetjük a reakciót érdemi változásként – amely a „magas”-alcsoporthoz már jelentősnek számító reakció-határát adja meg.

A hivatkozott kutatásban³⁵ a sikeres habituáción átesett résztvevők (N=14) az utolsó habituációs célú bemutatás alkalmával az ingeranyagra $d = \text{átlag } -2 \text{ k}\Omega$, $s = 5,45 \text{ GBR-t}$ adtak.

Az adatokat jelen kísérletünk céljára felhasználva megkaptuk, hogy a LOP-A és a PED-A alcsoporthoz azon személyek alkotják, akiknek a kritikus ingerre megjelent GBR-értéke nem volt kisebb (alacsonyabb) az ismertetett előzménykutatásban kapott $-2 \text{ k}\Omega$ átlagértéknél, így:

a két „alacsony”-alcsoporthoz GBR-értéke $\geq -2 \text{ k}\Omega$.

A LOP-M és PED-M alcsoporthoz személyeit pedig az átlagtól legalább egy szórásnyi értékkel kisebb, azaz, a $(-2 \text{ k}\Omega) - (5,45 \text{ k}\Omega) = -7,55 \text{ k}\Omega$ GBR-értékek határozzák meg:

a „magas”-alcsoporthoz GBR-értékei tehát $\leq -7,55 \text{ k}\Omega$ értékeket vehetnek fel.

Értelemszerűen mindazon személyek, akik szóban forgó GBR-értékei e két övezet közé eső értékeket vesznek fel, azok:

egyik alcsoporthoz sem a tagjai, mivel GBR-értékeik a ≤ -2 ; $\geq -7,55$ közötti tartományba esnek.

Érdemes felismernünk, hogy az „alacsony”-alcsoporthoz azonosítására figyelembe vett legfeljebb $-2 \text{ k}\Omega$ GBR-határ igen szigorú kritériumnak felel meg. A széles tartományt felölelő

³³ Fogarasi Mihály: *Emocionális információ-feldolgozás*. Szakdolgozat. 1982.

³⁴ GROSS, J. – LEVENSON, R.: *Emotion elicitation using films*. Cognition and Emotion, 9(1), 87-108. o. (1995)

³⁵ Fogarasi (id. m.)

egyéni GBR-variabilitásnak még az alacsony alapszint-értékeivel jellemezhető személyei ($\sim 100 \text{ k}\Omega$) esetében sem jelent e reakció megközelítőleg 2%-osnál nagyobb amplitúdójú választ. A magas ($\sim 1000 \text{ k}\Omega$) alapszintű személyeknél ugyanez az arány pedig mindössze 0,2% körül ingadozik. Az eredmények bemutatásakor majd látni fogjuk, hogy a kritikus ingerre például a PED-M alcsoport átlagos GBR-szintje, szemben a habituáció során megengedett $-2 \text{ k}\Omega$ -os értékkel, annak közel tizenötszörösét tette ki!

D) Az adatelemzés további módszerei

Az alábbiakban bemutatjuk az adatelemzés során alkalmazott mindazon további matematikai statisztikai elemzési szempontot, amelyet kísérleti csoportonként és alcsoportonként egyaránt alkalmaztunk.

Elsőként megállapítottuk a változók alapstatisztikai eredményeit. Ezen felül összehasonlítottuk a csoportokat és alcsoportokat az egyes változók mentén. Ennek során a „hallhatósági” becslés alapján megismert perspektíva-felvétel pontosságát, mértékét, valamint az érzelmi intenzitásra és a GBR-értékekre vonatkozóan is végeztünk számításokat.

A kutatás kérdésfeltevésai szempontjából a talán legfontosabb eredményeket a vizsgált érzelmi minőségek intenzitás-értékei és a perspektíva-felvétel értékei között azonosítható korrelatív kapcsolatok szorosságát célzó számításokból kaptuk meg. Továbbá megállapítottuk a korreláció szorosságát a vizsgált érzelmi minőségek intenzitás-értékei és a GBR-értékek; majd a perspektíva-felvétel értékei és a GBR-értékek között (lineáris korreláció-számításokkal).

Végül regresszió-analízist végeztünk annak megállapítása érdekében, hogy az egyes, kontroll alatt tartott érzelmi minőségek egymással összehasonlítva mekkora hatást gyakorolnak az egocentrikus perspektíva-felvétel alakulására.

Mielőtt rátérnénk az eredmények ismertetésére, hipotéziseinket immár operacionalizált formában is megfogalmazhatjuk.

Várakozásaink szerint csak a PED-M alcsoportra kapunk szignifikáns, pozitív együtt járást egyrészt a düh és a perspektíva-felvétel; továbbá a zavarodottság és a perspektíva-felvétel; a düh és a GBR-értékek; végül pedig a zavarodottság és a GBR-értékek változói között.

5. Eredmények

5.1. *Leíró statisztikai eredmények*

Az egyes alcsoportokba sorolt személyek számát az alábbi táblázat mutatja be. (2. sz. táblázat)

2. sz. táblázat

Az alcsoportokba sorolt személyek száma

LOP-A - feltétel	N = 4
LOP-M - feltétel	N = 8
PED-A - feltétel	N = 10
PED-M - feltétel	N = 15
Alcsoportba nem soroltak	N = 11

A leíró statisztikai eredményeket a Mellékletek 3. sz. táblázatában, kísérleti csoportok és alcsoportok szerinti bontásban foglaltuk össze.

5.2. *A kísérleti csoportok és alcsoportok összehasonlítása*

Az idevágó eredmények ismertetése előtt meg kell jegyeznünk, hogy sajnálatos módon a LOP-A alcsoport elemszáma jelenleg még olyan csekély (N = 4), hogy az adatait az alcsoportok közötti összehasonlító számítások elvégzése során kénytelenek voltunk figyelmen kívül hagyni. Így csak a LOP-M, a PED-A és a PED-M alcsoportok adatait vethettük össze.

5.2.1. A kísérleti csoportok és alcsoportok perceptuális perspektíva-felvételi változójának összehasonlítása

A) A LOP és a PED csoportok perspektíva-felvételi változójának összehasonlítása

Elsőként a Fogarasi által korábban elvégzett – és a jelen kísérleti elrendezéssel számos tekintetben analóg – empirikus munka „LOP”- és „PED”-kontrollcsoportjaitól nyert eredményekkel hasonlítottuk össze saját kísérleti csoportjaink adatait. Merthogy mindkét kontrollcsoport tagjainak az általunk is felhasznált kísérleti ingeranyagot mutatták be. Fontos *eltérés* azonban, hogy az elhangzó üzenetek utolsó három szavát – amely a „vádát” fogalmazza meg – nem tartalmazta a kontrollcsoportoknak bemutatott felvétel. A „LOP”-kontrollcsoport tagjai értelemszerűen a jelen kísérlet LOP-feltételében, míg a „PED”-kontrollcsoport a PED-feltételünk során bemutatott jelenet ily módon lerövidített változatát láthatták, illetve hallhatták. Elmondható, hogy e korábban lebonyolított kísérlet kontrollcsoportjainak eredményei jelen munkánk szempontjából is relevánsak.

A „LOP”-kontroll személyei átlagosan 48%-os, a „PED”-kontrollcsoport résztvevői ettől kis mértékben eltérve, átlagosan 44%-os perspektíva-felvételi eredményt adtak. Ez azt jelenti, hogy ekkora átlagolt valószínűséggel vélekedtek úgy, hogy az utcasarkon maradt szereplő meghallotta a felé intézett üzenetet bemutatott részét.

A számítások arról tanúskodnak, hogy az előzmény-kutatás „LOP”-kontrollcsoportja ($N = 48$), valamint jelen kísérletünk LOP-feltételben részt vett csoportja a perspektíva-felvétel változójára nézve $p < 0,05$ ($z = -2,07$; $rt = -2,12$) szinten különbözik. Vagyis, e kísérleti csoport átlagolt perspektíva-felvételi értéke a kontrollhoz viszonyítva jelentős mértékben magasabb. Szintén ezt az eredményt kaptuk a PED-csoport esetében is, tehát a „PED”-kontroll ($N = 47$) és a PED csoport (átlag 57,88%) e változó mentén $p < 0,05$ ($z = -2,33$; $rt = -2,40$;) szinten különbözik egymástól.

E ponton érdemes kiemelni, hogy a PED csoport perspektíva-felvételi átlagolt adata még abszolút értékét tekintve is lényegében megegyezik az előzménykutatás során a – mostani mintánkkal azonos jellemzőkkel bíró – rendőri csoporttól kapott eredménnyel (rendre: 62,1%, 61%; Fogarasi, szóbeli közlés)

Ezt követően a két kísérleti csoport perspektíva-felvételi adatait hasonlítottuk össze. Az eredmények szerint a LOP és a PED csoport perspektíva-felvétele nem tér el egymástól statisztikailag számottevő mértékben (Mann-Whitney- és rangszámokon végzett kétmintás t-próbával, rendre: $z = 0,62$; n. sz.; $rt = 0,61$; n. sz.). Ez a fejlemény igen meglepő, és

értelmezést igényel, hiszen jelen kísérletünkben is a hivatkozott előzménykutatás során kapott jelentős csoportközi különbség megjelenésére számítottunk.

B) Az alcsoportok perspektíva-felvételi változójának összehasonlítása

Az előzménykutatás „PED”-kontrollcsoportja és a mostani PED-M alcsoport perspektíva-felvételi változói $p < 0,05$ szinten különböznek ($z = -2,30$; $r_t = -2,39$), ami azt jelenti, hogy *e kísérleti alcsoportunk személyei összességükben – a kontrollhoz képest – számottevő mértékben vettek fel egocentrikus perceptuális perspektívát.* Ezzel szemben a PED-A alcsoportra a két vizsgált változó között nem találunk eltérést ($z = -0,71$; n. sz.; $r_t = -0,71$; n. sz.).

A jelen kísérlet alcsoportjaira szorítókozó statisztikai elemzés eredményeiből az derült ki, hogy a LOP-M és a PED-M alcsoport releváns változói között nem fedezhető fel statisztikai különbség ($z = 0,26$; $r_t = 0,26$; n. sz.).

Összevetve a PED-A, illetve a PED-M alcsoportokat, láthatjuk, hogy érdemben ezek sem térnek el egymástól ($z = -1,21$; n. sz.; $r_t = -1,22$; n. sz.).

5.2.2. A kísérleti csoportok és alcsoportok érzelmi intenzitás-változóinak összehasonlítása

A) A kísérleti csoportok érzelmi intenzitás-változóinak összehasonlítása

A kontrollált négy érzelmi minőség intenzitás-értékeinek átlagolásával egy új, összesített érzelmi-intenzitást változót konstruáltunk. E változó mentén a LOP- és PED csoportok között markáns eltérés mutatkozik (Welch-féle d-próbával $d = -4,73$; $p < 0,01$). Ez alapján látszik, hogy *a PED kísérleti csoport tagjaira a helyzet összességében érzelmileg jelentősen intenzívebben hatott.*

Az összesítés után az érzelmi intenzitás-változókat külön-külön, az egyes érzelmekre lebontva is analizáltuk a LOP- és PED csoportok résztvevőinek eredményeit összehasonlítva. A felháborodás, valamint a zavarodottság tekintetében differencia mutatható ki a PED- és LOP csoportok körében (rendre: Welch-féle d-próbával $d = -6,87$; $p < 0,01$; $-4,12$; $p < 0,05$). Az eredmények alapján megfigyelhető, hogy *a pedofília vádjának hatására az alanyok magasabb intenzitással éltek meg dühöt, illetve zavarodottságot.*

A *meglepetés* érzelmi intenzitása szintén a *PED* csoportban ért el magasabb értéket, de csak *tendencia-szinten tér el párjától* ($z = -1,82$; $r_t = -1,87$; mindkettő $p < 0,1$) Ezzel szemben a kíváncsiság intenzitás-változóinak vizsgálatainál kiderült, hogy a LOP és PED csoportok alanyai statisztikai értelemben azonos mértékben tapasztalták az adott érzelmeket ($z = -0,26$; n. sz.; $r_t = -0,26$; n. sz.).

B) A LOP-M és a PED-M alcsoportok érzelmi intenzitás-változóinak összehasonlítása

Az összesített – tehát mind a négy érzelmeket involváló – érzelmi intenzitás-változója mentén a két „magas” csoport közti különbség ($z = -2,23$; $p < 0,05$; $r_t = -2,48$; $p < 0,05$). A *PED-M alcsoport tagjai a négy érzelmek együttesét párjukhoz viszonyítva számottevően intenzívebben élték meg.*

A düh/felháborodás, valamint a kíváncsiság érzelmi minőségeit vizsgálva kiderült, hogy a LOP-M és PED-M alcsoportok között az érzelmi intenzitás-változók átlagos értékeit tekintve különbség van (rendre: $r_t = -4,79$; $p < 0,01$; $r_t = -2,16$; $p < 0,05$). Elmondható, hogy pedofil-vád a magasabb autonóm választ adó személyekben erőteljesebb dühöt és kíváncsiságot váltott ki. Ezután a meglepetés és a zavarodottság intenzitás-változóinak vizsgálata következett. A LOP-M, valamint a PED-M alcsoportok résztvevői megközelítőleg azonos mértékben tapasztalták az említett érzelmeket (rendre: $r_t = -0,65$; n. sz.; $r_t = -1,65$; n. sz.).

A kíváncsiság mentén a két alcsoport között kimutatott jelentős különbség némiképpen meglepő, hiszen az előzetes kutatási eredmények alapján a *PED-M alcsoport kapcsán a felháborodottság mellett nem a kíváncsiság, hanem a zavarodottság élményének erőteljesebb megjelenésére számítottunk.*

C) A PED-A és a PED-M alcsoportok érzelmi intenzitás-változóinak összehasonlítása

A PED csoporton belül (a PED-A, illetve a PED-M között) sincs jelentős eltérés a két alcsoport egyes érzelmi intenzitás-változóinak között (mindegyik érzelmi minőségre $p > 0,1$; n. sz.). Az eredmények illetően egyezősége azt jelzi, hogy *a kritikus ingerre adott alacsony vagy kifejezettebb autonóm válaszok a csoport egészét tekintve nem játszottak meghatározó szerepet a vizsgált négy érzelmi minőség önbeszámolóiban jelzett intenzitás-értékeinek alakulásában.*

5.2.3. A kísérleti csoportok és alcsoportok kritikus ingerre adott GBR adatainak összehasonlítása

A) A kísérleti csoportok GBR adatainak összehasonlítása

A két csoport vizsgált eredményei között a kritikus ingerek bemutatására kapott GBR értékekben sem a válaszok elmozdulási arányait (d %) tekintve (kétmintás t-próbával $t = -0,68$; n. sz.), sem az abszolút értékek mentén nem azonosítható érdemi különbség (Welch-féle d-próbával $d = -0,74$; n. sz.).

B) A kísérleti alcsoportok GBR adatainak összehasonlítása

A PED-M alcsoport GBR d %-ban kifejezett adatai nem; abszolút értékek mentén tendenciaszinten haladják meg a LOP-M alcsoport releváns értékeit (d %-ra: Welch-féle d-próbával $d = -1,67$; n. sz.; d-re: $d = -1,87$; $p < 0,1$).

A PED-A és PED-M alcsoportok GBR értékei között megjelenő számottevő különbség (d %-ra: Welch-féle d-próbával $d = -4,14$; $p < 0,01$; d-re: $-4,91$) természetesen nem meglepő, mivel éppen a GBR d-változó adatsora mentén alakítottuk ki alcsoportjainkat.

5.3. A változók közötti kapcsolatok (korrelációk)

5.3.1. A perspektíva-felvétel („hallhatósági” értékek) és az egyes érzelmi minőségek intenzitásértékei közötti együtt járás a LOP, valamint a PED csoportban

Kutatási kérdésfeltevéseink szempontjából a kontrollált változók között meghúzódó korrelatív jellegű kapcsolatok feltárása kiemelkedő jelentőségű.

A perspektíva-felvétel sikerességét – mint azt korábban már ismertettem, – a „hallhatósági” becslések által értelmezhetjük. Az eredmények kiértékelése során azt is vizsgáltuk, hogy a két kísérleti csoporton belül a százalékban kifejezett „hallhatósági” értékek és a vizsgált négy érzelm között létezik-e valamilyen szintű korrelatív kapcsolat. Először a LOP csoport résztvevőinek perspektíva-felvétellel összefüggő becslési adatai és külön-külön az egyes érzelmek intenzitásértékei közti együtt járást vizsgáltuk.

Míg a felháborodás ($r = -0,08$), továbbá a meglepetés ($r = -0,102$) valamint a kíváncsiság ($r = 0,426$) érzései vonatkozásában a LOP csoportnál nem mutatható ki szoros korreláció (mindre $p > 0,1$; n. sz.), azonban ezzel ellentétben egyfelől a perspektíva-felvétel változója, másrészt a zavarodottság 0,442 változói között már megjelent egy gyenge, tendencia-szinten szignifikáns, pozitív együtt járás ($r = 0,442$; $p < 0,1$).

A PED csoport esetében ugyanakkor nincs semmiféle együtt járás a perspektíva-felvétel adatsora valamint az egyes érzelmi intenzitások változói között (felháborodás: $r = 0,004$; n. sz.; meglepetés: $r = 0,173$; n. sz.; kíváncsiság: $r = 0,029$; n. sz.; zavarodottság: $r = -0,22$; n. sz.).

5.3.2. A perspektíva-felvétel („hallhatósági” értékek) és az egyes érzelmi minőségek intenzitásértékei közötti együtt járás az al csoportokon belül

A LOP-M alcsoport és az érzelmek korrelációs kapcsolatának keresése eredményeként azt kaptuk, hogy a zavarodottság és a „hallhatóság” változója között gyenge, tendencia-szintű korrelatív kapcsolat azonosítható ($r = 0,653$; $p < 0,1$). Tekintettel az alcsoport alacsony elemszámára, azt vélelmezzük, hogy az együtt járás szorossága valójában a most kimutatott statisztikai értéknél lényegesen meghatározóbb lehet. A további három érzelm, így a düh/felháborodás ($r = -0,138$), a kíváncsiság ($r = 0,334$) és a meglepetés ($r = -0,259$) valamint a perspektíva-felvétel között azonban nem tapasztalható az értékek együttmozgása.

Az összehasonlítás megtörtént a PED-A alcsoport perspektíva-felvételi eredményei, valamint a négy érzelm vonatkozásában is. Összefoglalóan megállapítottuk, hogy a perspektíva-felvétel és az érzelmek között itt semmilyen korreláció nem jelent meg.

Azonban a PED-M alcsoportban – éles ellentétben a PED csoport *egészére* kapott negatív eredménnyel – a „hallhatósági” értékek és az egyes érzelmi minőségek intenzitásértékei közötti korrelatív kapcsolatok megállapítása során az derült ki, hogy *a felháborodás élménye* ($r = 0,604$) $p < 0,05$ szinten *együtt jár a perceptuális perspektíva-felvételi változó adataival!* A három további érzelmi minőség: a kíváncsiság ($r = -0,08$), a zavarodottság ($r = 0,04$), a meglepetés ($r = 0,2$) megfelelő adatai és a perspektíva-felvétel ellenben itt sem korrelálnak (mindre: $p > 0,1$; n. sz.).

5.4. A perspektíva-felvétel és a kritikus ingerre adott GBR korrelációi

4.4.1. A korrelatív kapcsolatok a LOP valamint a PED csoportban

A LOP csoporton belül sem a GBR d %-., sem a GBR d-változók valamint a „hallhatósági”-változó értékei között nincs korrelatív kapcsolat (rendre: $r = -0,175$; n. sz. $r = 0,098$; n. sz.). Azonban a PED csoportban a GBR d %-változó értékei tendencia-szinten, a GBR d-változó abszolút értékben kifejezett adatai szorosan együtt járnak a perspektíva-felvétel változójának adataival (rendre: $r = 0,352$; $p < 0,1$; $r = 0,379$; $p < 0,05$).

Kérdés, hogy e csoport-szinten azonosítható összefüggés vajon mindkét PED alcsoportban megjelenik-e. Az alant következő elemzési szint eredményei megadják a feleletet.

4.4.2. A korrelatív kapcsolatok az alcsoportokon belül

Az alcsoportokkal összefüggésben kapott eredmények is hasonló tendenciát mutatnak, mint a csoportok közötti összevetés. Vagyis a LOP-M alcsoport kritikus ingerre adott GBR reakciói és a hallhatóság között ebben az esetben sincs együtt járás (rendre: $p < 0,1$; n. sz.).

A perspektíva-felvétel változója és a PED-M alcsoport GBR d %-változója között nem; ($r = 0,453$; n. sz.), viszont a „hallhatóság”-változó és az abszolút értékekben kifejezett GBR értékek már tendencia-szintű korreláció mutatható ki ($r = 0,516$; $p < 0,1$).

Önként adódik a következő kérdés: a PED csoport kifejezettebb autonóm választ adó személyei körében a figyelmünk középpontjában álló felháborodás tapasztalatának intenzitásértékei vajon együtt mozognak-e az autonóm reakcióik jellemző GBR-értékeivel? Amennyiben a válasz igenlő lenne, az nem jelentene mást, minthogy a PED-M alcsoport résztvevői által – összességükben – az ingeranyag hatására tapasztalt felháborodás valódi, más néven elsődleges érzelemként (Harris, Katkin 1975) jelenik meg, tehát e személyek felháborodása valós indulati színezetű érzelem lenne. A válasz a 4.5.2. alfejezetben közölt eredmények közt rejlik.

5.5. *Az egyes érzelmek intenzitásértékei és a kritikus ingerre adott GBR korrelációi*

5.5.1. A korrelatív kapcsolatok a LOP valamint a PED csoportban

Az egyetlen, együtt járást megtestesítő eredményt – egy gyenge, csupán tendencia-szintű korrelatív kapcsolatot a LOP csoport bőrellenállási válaszainak abszolút értékekben (d) meghatározott változója valamint a meglepetés intenzitásértékei között tártuk fel ($r = 0,47$; $p < 0,1$). Ettől eltekintve egyik csoport egyetlen érzelem/GBR összefüggése sem bizonyult jelentősnek.

5.5.2. A korrelatív kapcsolatok az alcsoportokon belül

A LOP-M alcsoport résztvevőinek reakcióit kifejező GBR-adatok százalékos értékei egyik érzelmi minőséggel sem állnak korrelatív kapcsolatban. A GBR d -változó is mindössze a meglepetéssel ($r = 0,682$; $p < 0,1$) korrelál a hibahatár felett.

A PED-A alcsoportnál a meglepetés és a kontrollált autonóm válasz között igen erős korrelatív kapcsolatot rögzítettünk (d %-ra: $r = 0,801$; $p < 0,01$; d -re: $r = 0,761$; $p < 0,05$). A düh/felháborodás (d %-ra: $r = -0,247$; n. sz.), a zavar/értetlenség (d %-ra: $r = -0,094$; n. sz.), valamint a kíváncsiság (d %-ra: $r = -0,004$; n. sz.) esetén nem tapasztaltunk korrelációt.

A PED-M alcsoport eredményei: A zavar/értetlenség érzelem mutat gyenge korrelációt a GBR-százalékokkal ($r = 0,484$; $p < 0,1$). A kíváncsiság ($r = -0,177$) és a meglepetés ($r = 0,292$), valamint a GBR százalékos értékekben kifejezett elmozdulási adatai között nincs kapcsolat.

Azonban leszögezhetjük, hogy az érdeklődésünk középpontjában álló felháborodás érzelmi élménye ugyanakkor meggyőző szorossággal jár együtt a GBR százalékos értékeivel ($r = 0,637$; $p < 0,05$), míg az abszolút értékekben kifejezett GBR-el ennél gyengébben, tendencia-szinten függ össze ($d = 0,474$; $p < 0,1$). Ez az eredmény tehát válasszal szolgál az előző eredménybemutatói blokk végén (valamint a 3. hipotézisben) megfogalmazott kérdésre. Ezek szerint a PED-M alcsoport résztvevőiben generált felháborodás-élmény összességében indulati színezetű, primer érzelmeként jelent meg az érintettekben.

6. Megvitatás

Munkám záró fejezetében szakítva az eddigiekben kifejtettekre jellemző szigorú objektivitással, mintegy elbeszélő stílusban szeretném összefoglalni a kutatás és kísérletek során tapasztaltakat és a végeredményt.

Jelen dolgozatban tehát megismerhettük a perceptuális perspektíva-felvétel elméleti alapjait és tudatelméleti megközelítését, illetve a bűnügyi felderítésben, továbbá az igazságszolgáltatásban való kiemelkedő szerepét. Az alábbiakban konklúzióként ismertetem a kutatás és egyben a dolgozat kérdésfeltevéseire kapott válaszokat, valamint bemutatom, hogy a felállított hipotézisek mennyiben nyertek tudományos igazolást vagy sem és, hogy ennek mik az okai.

A kutatásban, a kísérletek során összesen három csoporttal számolhattunk. Ezek voltak a lopási vádat (LOP-csoport) és a pedofil vádat (PED-csoport) megismert nagyobb csoportok, valamint a Fogarasi-féle előzetes kísérletekben szereplő kontrollcsoport. A számunka inkább releváns két főcsoport – a LOP és PED – eredményei között összességében elmondható, hogy nem mutatkozott különbség. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a LOP csoport résztvevői szigorúan csak a perspektíva-felvételt tekintve, mondhatni „felzárkóztak” a PED csoport eredményeihez az elvárásoktól eltérő módon. Az eredményekből az derül ki, hogy a perspektíva-felvétel kapcsán sem a PED és LOP csoportok; sem a PED alcsoportok között, sem a két „magas” (PED-M, LOP-M) alcsoport között nincs jelentős különbség. Mindez egyértelműen azt veti fel, hogy a releváns faktor nem a hivatkozott előzménykutatás elrendezésével való jelentős megfelelés, hanem ellenkezőleg, a két kísérleti elrendezés közötti eltérés, nevezetesen, a habituációs fázis jelen kísérletünkbe történt beiktatása lehet felelős a két, egymástól függetlenül lebonyolított kísérletben a perspektíva-felvétel alakulását jelző eredmények lényegi különbözőségéért.

Abban az esetben, amikor csak szimplán a csoportok szerinti bontás eredményeit vizsgáltuk, azt láttuk, hogy ezek teljes mértékben alátámasztották Todd és munkatársainak (2015), valamint Bukowski és Samson (2015) elméletét, amely szerint a morális felháborodás (düh) nincs hatással a perceptuális perspektíva-felvételre. Hiszen eredményeink alapján a PED-feltétel teljesülése esetén a korreláció – vagy annak hiányát jelző érték – rendre $r = 0,001$, míg a LOP-feltétel esetén $r = -0,08$ volt.

Kísérletezéseinket azonban nem hagytuk abba ezen a ponton. Újításként említhetjük, hogy Todd és csapata eljárásától eltérően, mi nem használtuk az önindukciós módszert: jelen kísérletben az ingeranyag maga váltotta ki az érzelmeket, nem pedig az érzelmi önindukció után történt az inger bemutatása. További újítás volt, hogy a már meglévő két nagy (pedofil- és lopási-feltételt megismerő csoportot) további alcsoportokra osztottuk. A felosztás alapját az képezte, hogy az alanyok milyen mértékben tértek el az alapszinttől, vagyis milyen GBR-értékeket szolgáltatottak. Így mindkét csoporton belül keletkezett egy „magas”, intenzívebb eltérést mutató (PED-M és LOP-M), valamint egy „alacsonyabb” GBR-szintet adó (PED-A és LOP-A) alcsoport. A PED-A alcsoport eredményei megmutatták, hogy egyik általunk vizsgált érzelmenek (düh/felháborodás, kíváncsiság, zavar/értetlenség, meglepetés) sincs hatása a perspektíva-felvételre. Azonban meglepő módon a PED-M alcsoport eredményei már egészen mást mutattak.

Kijelenthetjük, hogy nincs különbség a PED-A és PED-M alcsoportok között abban, hogy mennyire erősen, intenzíven élték át a felháborodást az egyes alcsoportok résztvevői. Érdekes fordulatként azonban azt láttuk, hogy a PED-A alcsoport résztvevőinek körében a megjelenő düh még sincs hatással a perspektíva-felvételre. Ennek az az oka, hogy ennél a csoportnál a düh szekunder, másodlagos érzelmként jelentkezett. Ez azt jelenti, hogy ők érezni vélték a felháborodást és magas értékeket jelöltek a skálán, azonban a GBR műszer által rögzített alacsony kitérés adatok alapján biztos állítható, hogy tényleges reakció nem keletkezett az ingeranyag megismerése kapcsán. Azonban ha valódi, elsődleges dühérzés keletkezett, akkor ez a GBR-görbén is jól megfigyelhető volt és ez a reakció, felháborodás már jelentősen befolyásolta a perceptuális perspektíva-felvételt.

A kutatásnak első kérdésfeltevéseként meghatároztuk, hogy egyes személyeknél a perspektíva-felvétel olyan társas helyzetekben és/vagy olyan konkrét egyénnel összefüggésben aktiválódik, akik/amik összefüggésbe hozhatók a benne keletkezett morális alapú felháborodás (düh) érzésével. Ebből következően feltételeztük, hogy az ehhez hasonló helyzetekbe – akár csak jelképes formában – történő személyes bevonódás élménye, valamint a büntetési tendenciából fakadó motiváció következtében a személy perceptuális perspektíva-felvétele az egocentrikus perspektíva irányába tolódik el.

A kutatás – Todd és munkatársai vizsgálódásától eltérően –, azt vizsgálta, hogy az a személy, aki egy másik személy ellen egzakt módon és intenzíven morális okokból fakadó felháborodást érez, fel tudja-e venni a dühöt kiváltó személy perspektíváját. Todd csapata a

jelenséget általánosságban figyelte, tehát nem a felháborodást okozó személy irányába történő perspektíva-felvételi intenciót. Feltevésünk szerint, és ezt az eredmények is bizonyítják, abba az esetben, amikor haragszunk valakire és ráadásul pont az ennek a személynek a helyzetébe kell belehelyezkednünk, ez a morális düh ezen helyzet miatt fogja eltolni a perspektíva-felvételt az egocentrikus irányba.

Összefoglalva tehát, a morális felháborodás általánosságban nézve nem okozza a perspektíva egocentrikus felvételét, csak abban az esetben, amikor konkrét személlyel szemben érezzük ezt a dühöt és ennek a konkrét személynek a perspektíváját kell felvennünk. Ez mondható a kutatás legjelentősebb felfedezésének. Mindezek mellett, szorosan kapcsolódik a rendészeti munkához is, a kihallgatások pszichológiájának újabb ágensére derítve fényt, felhívva a figyelmet erre az esetleges problémára a kihallgatások során.

Megcserélve a sorrendet, a harmadik hipotézisünk szerint a düh és a zavarodottság érzésének hatására történő perceptuális perspektíva-felvétel saját perspektíva felé való eltolódása együtt jár az autonóm arousal-szint megemelkedésével. Tehát csakis a valódi, primer, elsődleges érzelmek vezethetnek a perspektíva-felvétel torzulásához és ezen keresztül az elfogult vélekedés-tulajdonításhoz. Ezen hipotézis is igazolást nyert a kapott eredmények alapján. Ahogy korábban már említettem, a kísérletek során a GBR-eredményekből, illetve az érzelmi skálák kitöltése után világosan látszódott, hogy melyik résztvevő élt át valódi, elsődleges érzelmeket, illetve melyikük nem. Amikor pedig a GBR-értékek és az érzelmi skála szerint is egyértelmű volt, hogy az illető nagyon felháborodott, ezt a hallhatósági becslése is megmutatta, amivel a perspektíva-felvétel sikerességét tudtuk mérni. Az ő esetükben tehát viszonylag kiugró GBR-értékek születtek, az érzelmi skálán ötnél magasabb pontszámot jelöltek, valamint a hallhatósági becslés során is 50%-nál többre becsülték, hogy az út szélén maradt férfi hallhatta-e az üzenetet.

A második feltevésünk a kutatás során nem nyert igazolást. Azonban annál érdekesebb fordulatokat, kérdéseket vetett fel. Ugyanis úgy véltük, hogy a kognitív értékelési elmélet (pl. Smith, Ellsworth 1988, id.m.) bizonyossági/bizonytalansági értékelő dimenziója alapján a zavar/értetlenség hatására is eltolódik az egocentrikus irányba a perceptuális perspektíva-felvétel. Kétféle eredménnyel járt a hipotézis igazolására tett kísérletünk. Egyrészt megtudtuk, hogy a várttal ellentétben nem a „pedofil-feltétel” kapcsán jelentkezett bizonyos fokú korreláció – ahogy az a morális felháborodás esetében volt. Másrészt pedig a LOP-M

al csoport résztvevőinek értékei „gyenge”, alig szignifikáns korrelációt ($r = -0,371$) mutatnak a hallhatósági becsléssel, vagyis a perspektíva-felvétellel.

A magyarázatokat, okokat keresve, ismét két kimenetelre gondolhatunk. Arra a kérdésre, hogy a korreláció miért nem a PED-csoportoknál jelent meg azt felelhetjük, hogy a négy vizsgált érzelem közül az indulati felháborodás a PED-M al csoport esetében egyértelműen olyan elemi erővel tör föl az emberekből, hogy gyakorlatilag dominál a maradék három érzelem (*zavar/értetlenség*, kíváncsiság, meglepetés) fölött, nem hagyja azokat érvényesülni, tehát eltörli a perspektíva-felvételre gyakorolt hatásukat. Azt, hogy kizárólag az *indulati* felháborodás váltja ki ezt a hatást, a GBR-értékek eltolódásának százalékban kifejezett mértéke mutatta meg nekünk. Ugyanis minél magasabb volt a GBR d%, annál erősebb intenzitással söpört végig az emberen a düh.

A második kérdésre, mely szerint mi az oka annak, hogy csak a LOP-M al csoport esetében jelent meg a korreláció, a választ a habituációs szakasz alkalmazása adhatja. Elméletünk szerint mivel ebben a szakaszban, egyénenként eltérő módon, de két alkalomnál – az esetek többségében – többször való megtekintés okozhatta ezt a jelenséget. Az alanyok annak érdekében, hogy ne produkáljanak reakciót, ne következzen be arousal-szint növekedés, többször kellett megnézzék a Módszerek fejezetben már ismertetett rövidített videó felvételt. Úgy gondoljuk, hogy ez a többszöri ismétlés, illetve a félbevágott mondat („Erre a kazettára felvettem...”) többszöri észlelése kialakított az alanyokban egyfajta erős várakozást. Így, amikor a sikeres habituációs szakasz után megtekintették a „lopási-feltételt” bemutató videót, csakis feltételezés szintjén, feltehető, hogy értetlenséget, zavart váltott ki. Ezt okozhatta, hogy esetleg mást vártak csattanóként, vagy a bűncselekmény súlya nem volt akkora hatással – nem tudjuk. Az is megtörténhetett azonban, hogy a „pedofil-feltétel” észlelői körében is megjelent ez a zavarodottság érzés, azonban a felháborodás felülírta ezt és nem hagyta érvényesülni. Mint említettem jelen magyarázatok csupán újabb feltételezések.

A hipotézisek helyességét vagy helytelenségét alátámasztó eredmények ismertetése mellett fontos megemlíteni továbbá egy második értelmezési vonalat is. Ahogy a megvitatás elején, most is az összes kísérleti személy értékeiből és az azokból leszűrt adatokból kiindulva megerősíthetjük, hogy a GBR-értékek elmozdulása a „PED-feltétel” esetén szignifikánsan korrelál ($r = 0,366$; $p < 0,1$) a hallhatósági százalékban megadott becslésekkel. Vagyis, minél nagyobb GBR-értéket mértünk, annál nagyobb volt a hallhatósági becslés százalékos értéke, amit a résztvevők jelöltek. Ugyanez történt a GBR-értékek alapszinttől való elmozdulásának

számokban kifejezett értékével (d), a korreláció: $r = 0,408$; $p < 0,05$. Ebből adódik a lényeges kérdés, hogy – továbbra is a „pedofil-feltételnél” maradva – vajon a vizsgált négy érzelem közül mely okozhatja eme összefüggést? A választ erre ismét a PED-M alcsoport tagjainak adatai adják, a náluk tapasztalt kiemelkedően nagy felháborodás, düh érzelem jelenléte.

Záró gondolatként szeretném nyomatékosan kijelenteni, hogy a kutatás témája, a kísérletek, illetve maga a címadás is kifejezetten vizsgálódó jellegű. A kérdés, hogy „Létezhet elfogulatlan kihallgatás” nem azt a célt szolgálja, hogy a sok évet szolgált és a rendőri hivatást több éve űző profi szakemberek kihallgatók szakmai tudását és objektivitását negatív, rossz szándékkal megkérdőjelezze. Én magam is ezt a hivatást választottam, így a kutatás és az eredmények értelmezésének elsődleges céljaként egyrészt azt tudnám megnevezni egyrészt, hogy a munkám során segítséget nyújt majd a kihallgatási szituációkban. Másfelől pedig, ha eme kutatás eredménye esetleg más rendészeti dolgozókhöz is eljut, megismerve a problémát, tájékoztatást és segítséget kíván nyújtani a sikeresebb kihallgatások terén, így a rendészeti, igazságszolgáltatási területeken.

7. Irodalomjegyzék

1. ASK, K. – GRANHAG, P. A.: *Motivational Bias in Criminal Investigators' Judgments of Witness Reliability*. Journal of Applied Social Psychology. Volume 37, Issue 3, 561–591. o. (2007)
2. ASK, K.: *Criminal Investigation: Motivation, Emotion and Cognition in the Processing of Evidence*. Doctoral dissertation at Göteborg University. 2006.
3. BARON-COHEN S.: *Social and pragmatic deficits in autism: cognitive or affective?* Journal of Autism and Developmental Disorders. 18, 379–402. o. (1988)
4. BARON-COHEN, S. – LESLIE, A. M. – FRITH, U.: *Does the autistic child have a "theory of mind"?* Cognition. 21, 37-46. o. (1985)
5. BIRCH, S. A J. – BLOOM, P.: *Understanding children's and adults' limitations in mental state reasoning*. Cognitive Sciences. Vol. 8 No.6 (2004)
6. BIRCH, S. A. J. – BLOOM, P.: *The Curse of Knowledge in Reasoning About False Beliefs*. Psychological science. Volume 18—Number 5 (2007)
7. BRUNER, J. S. – POTTER, M. C.: *Interference in Visual Recognition*. Science. New Series, Vol. 144, No. 3617, 424-425. o. (1964)
8. BUKOWSKI, H. – SAMSON, D.: *Can emotions influence level-1 visual perspective taking?* Cognitive neuroscience. 1-10. o. (2015)
9. CAMERER, C. – LOEWENSTEIN, G. – WEBER, M.: *The curse of knowledge in economic settings: an experimental analysis*. Journal of Political Economy. 97, 1232–1254. o. (1989)
10. DARLEY, J. M. – FAZIO, R. H.: *Expectancy confirmation processes arising in the social interaction sequence*. American Psychologist, Vol 35(10), 867-881. o. (1980)
11. DROR, I. E. – COLE, S. A.: *The vision in blind justice: Expert perception, judgment, and visual cognition in forensic pattern recognition*. Psychonomic Bulletin & Review. 17, 161–167. o. (2010)

12. DROR, I. E. – HAMPIKIAN, G.: *Subjectivity and bias in forensic DNA mixture interpretation*. Science & Justice. 51, 204–208. o. (2011)
13. DUNNING, D. – BALCETIS, E.: *See What You Want to See: Motivational Influences on Visual Perception*. Journal of Personality and Social Psychology. Vol. 91, No. 4, 612–625. o. (2006)
14. DUNNING, D. – BALCETIS, E.: *Wishful Seeing: More Desired Objects Are Seen as Closer*. Psychological Science. Vol. 21, No. 1, 147-152. o. (2010)
15. ELLSWORTH, P. C. – SMITH, C. A.: *Shades of Joy: Patterns of Appraisal Differentiating Pleasant Emotions*, Cognition and Emotion. Volume 2, Issue 4, 301-331. o. (1988)
16. FOGARASI M.: *Emocionális információ-feldolgozás*. Szakdolgozat. 1982.
17. GOLDBERG, S. – GRUSEC, J. E. – JENKINS, J. M.: *Narrow view of attachment or broad view of protection? Rejoinder to the commentaries*. Journal of Family Psychology. Vol 13(4), 504-507. o. (1999)
18. GROSS, J. – LEVENSON, R.: *Emotion elicitation using films*. Cognition and Emotion. 9(1), 87-108. o. (1995)
19. HALVERSON, A. M. – HALLAHAN, M. – HART, A. J. – ROSENTHAL, R.: *Reducing the biasing effects of judges' nonverbal behavior with simplified jury instruction*. Journal of Applied Psychology. 82, 590–598. o. (1997)
20. HAMPIKIAN, G. – WEST E. – AKSELROD. O.: *The genetics of innocence: analysis of 194 U.S. DNA exoneration*s. Annual Review of Genomics and Human Genetics. 12, 97-120. o. (2011)
21. HARRIS, V. A. – KATKIN, E. S.: *Primary and secondary emotional behavior: An analysis of the role of autonomic feedback on affect, arousal, and attribution*. Psychological Bulletin. Vol 82(6), 904-916. o. (1975)
22. HASEL, L. E. – KASSIN, S. M.: *On the presumption of evidentiary independence: Can confessions corrupt eyewitness identifications?* Psychological Science. 20, 122–126. o. (2009)

23. HILL, C. – MEMON, A. – MCGEORGE, P.: *The role of confirmation bias in suspect interviews: A systematic evaluation*. Legal and Criminological Psychology. 13, 357–371. o. (2008)
24. KASSIN, S. M – GOLDSTEIN, C. C. – SAVITSKY, K.: *Behavioral confirmation in the interrogation room: On the dangers of presuming guilt*. Law and Human Behavior. 27, 187–203. o. (2003)
25. KASSIN, S. M. – DROR, I. E. – KUKUCKA, J.: *The forensic confirmation bias: Problems, perspectives, and proposed solutions*. Journal of Applied Research in Memory and Cognition. 2, 42-52. o. (2013)
26. KEYSAR, B. – BARR, D. J. – BALIN, J. A. – BRAUNER, J. S.: Taking perspective in conversation: The role of mutual knowledge in comprehension. American Psychological Society. Vol. 11, No. 1. 32-38. o. (2000)
27. KEYSAR, B. – BARR, D. J. – BALIN, J. A. – PAEK, T. S.: *Definite reference and mutual knowledge: Process models of common ground in comprehension*. Journal of Memory and Language. 39, 1-20. o. (1998)
28. KEYSAR, B. – LIN, S. – BARR, D. J.: *Limits on theory of mind use in adults*. Cognition. 89, 25–41. o. (2003)
29. LANGDON, R. – COLTHEART, M.: *Visual perspective-taking and schizotypy: evidence for a simulation-based account of mentalizing in normal adults*. Cognition. 82, 1–26. o. (2001).
30. LAZARUS, R. S.: *Emotion and adaptation*. Oxford University Press. New York. 1988.
31. LERNER, J. S. – GOLDBERG, J. – TETLOCK, P.: Sober second thought: The effects of accountability, anger, and authoritarianism on attributions of responsibility. Personality and Social Psychology Bulletin. 24, 563-574.o. (1998)
32. LERNER, J. S. – KELTNER, D.: *Beyond valence: Toward a model of emotion-specific influences on judgement and choice*. Cognition & Emotion. 14 (4), 473-493. o. (2000)

33. NARCHET, F. M. – MEISSNER, C. A. – RUSSANO, M. B.: *Modeling the influence of investigator bias on the elicitation of true and false confessions*. Law and Human Behavior. 35, 452–465. o. (2011)
34. ORTONY, A. – CLORE, G. L. – COLLINS, A.: *The cognitive structure of emotions*. Cambridge University Press. New York. 1988.
35. PIAGET, J. – INHELDER, B.: *The child's conception of space*. Routledge, London: Routledge and Kegan Paul. 1956.
36. RADEL, R. – CLÉMENT-GUILLOTIN, C.: *Evidence of motivational influences in early visual perception: hunger modulates conscious access*. **Psychological Science**. 23(3), 232-4. o. (2012)
37. ROSEMAN, I. J.: *Cognitive determinants of emotions: A structural theory*. In P. Shaver (Ed.), Review of Personality and Social Psychology. Vol. 5, 11-36. o. (1984)
38. ROSENTHAL, R. – JACOBSON, L.: *Teachers' expectancies: Determinants of pupils' IQ gains*. Psychological Reports, Vol 19(1), 115-118. o. (1966)
39. SMITH, C. A. – ELLSWORTH, P. C.: *Patterns of cognitive appraisal in emotion*. Journal of Personality and Social Psychology. 48, 813–838. o. (1985)
40. SNYDER M. – SWANN Jr. W. B.: *Hypothesis-testing processes in social interaction*. Journal of Personality and Social Psychology. Vol. 36, No. 11, 1202-1212. o. (1978)
41. SOMMERVILLE, J. A. – BERNSTEIN, D. M. – MELTZOFF, A. N.: *Measuring Beliefs in Centimeters: Private Knowledge Biases Preschoolers' and Adults' Representation of Others' Beliefs*. Child Development. Volume 84, Issue 6, 1846–1854. o. (2013)
42. TODD, A. R. – BROOKS, A. W. – FORSTMANN, M. – BURGMER, P. – GALINSKY, D.: *Anxious and Egocentric: How Specific Emotions Influence Perspective Taking*. Journal of Experimental Psychology. 144, no. 2, 374–391. o. (2015)
43. TVERSKY, A. – KAHNEMAN, D.: *Judgment under uncertainty: Heuristics and biases*. Science. 185, 1124–1131. o. (1974)

44. WAGENAAR, W. A. – VAN KOPPEN, P. J. – CROMBAG, H. F. M.: *Anchored narratives: The psychology of criminal evidence*. Journal of Behavioral Decision Making. Volume 7 Issue 4, 223-297. o. (1993)

8. Mellékletek

1. sz. melléklet: A „megvádolt” személynek tulajdonított „hallhatóság”i becslések válaszlapja

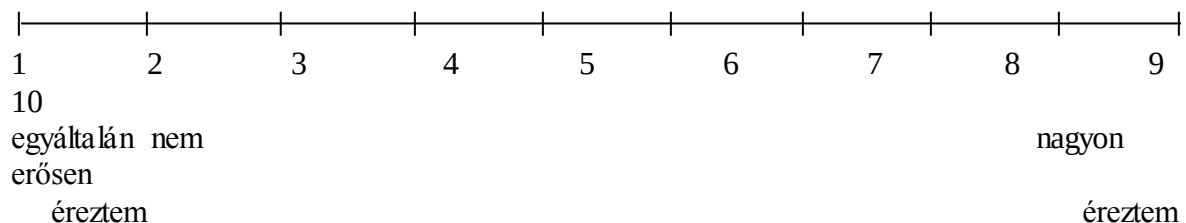
Ön szerint az a személy, AKINEK SZÓLT az üzenet, mekkora valószínűséggel hallotta azt, amit a másik férfi mondott neki? Kérem, húzza alá a becsült arányt!

0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

2. sz. melléklet: A vizsgált érzelmi tapasztalatok intenzitásairól adott önbeszámolók válaszlapja

Kérem, becsülje meg, hogy a filmben elhangzott vád hatására **milyen erősen** élte át azokat az érzelmeket, amelyek az alábbiakban szerepelnek! A skálára írt X-jellel fejezze ki véleményét!

düh/felháborodás

meglepetés

(...)

kíváncsiság

(...)

zavar (értetlenség)

(...)

3. sz. táblázat
Leíró statisztikai eredménye

	CSOPORTOK	LOP - csoport		LOP-M alcsoport		PED - csoport		PED – M alcsoport		PED – A alcsoport	
		átlag	szórás	átlag	szórás	átlag	szórás	átlag	szórás	átlag	szórás
	VÁLTOZÓK										
	Perspektíva- felvétel („hallhatóság”)	62,7%	23,7%	62,5%	26,05%	57,88%	24,59%	61,3%	23,3%	50%	23,09%
GBR	GBR%	-2,6%	-3,2%	-4,44%	-3,25%	-4,02%	-7,76%	- 8,8%	9,2%	1,5%	2,45%
	GBR d	-9,27	-9,5	-16,1	-7,34	-12,7	23,15	- 29,3	25,1	4,8	7,7
Érzelmi intenzitás	Érzelmek együttes intenzitása	3,85	0,92	3,88	0,89	5,72	1,82	5,6	2,02	5,93	1,97
	Felháborodás	1,87	1,3	2,0	1,2	5,55	2,32	5,86	2,0	6,0	2,6
	Meglepetés	4,87	2,5	5,75	2,44	6,3	2,28	6,31	2,36	5,9	2,7
	Zavarodottság	2,4	1,18	2,5	1,5	4,84	2,44	4,23	2,5	5,6	2,4
	Kíváncsiság	6,27	2,19	2,19	2,05	6,47	1,8	6,85	2,36	6,1	2,3